

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PISHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
PSIHOLOĢIJAS NODAĻA

**VIENAUDŽU VARDARBĪBA SAISTĪBĀ AR MĀTES NORAIĀĪJUMU
PRET PUSAUDZI UN SOCIĀLEKONOMISKIEM FAKTORIEM**

MAĢISTRA DARBS

Autors: Sanita Narkevica

Studentu apliecības Nr.: sn08004

Darba vadītāja: Ph.d. Sandra Beatrice Sebre

RĪGA 2015

ANOTĀCIJA

Pētījuma mērķis bija noskaidrot vai pastāv statistiski nozīmīgas saistības starp pusaudža uzrādīto veikto vai pārciesto vienaudžu vardarbību, mātes noraidījumu-pieņemšanu pret bērnu saistībā un ar ģimenes sociālekonomiskiem faktoriem, un noskaidrot, kādi mainīgie lielumi prognozē pārciesto un veikto vienaudžu vardarbību. Pētījumā piedalījās 114 Rīgas skolas skolēni (63 meitenes, 51 zēni) vecumā no 13-16 gadiem ($M=14,36$, $SD=1,13$). Pētījumā tika izmantota “Novērtējuma aptauja par vecāku pieņemšanu-noraidījumu”, mātes forma (Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ) mother’s form, Rohner, 1991.) un „Olweusa pārdarītāju/upuru aptauja „(Olweus Bully/Victim Questionnaire, Olweus, 1996).

Pētījuma rezultāti rāda, ka statistiski pozitīva korelācija pastāv starp pusaudžu uzrādīto veikto vienaudžu vardarbību un pusaudžu novērtēto mātes vienaldzību un nolaidību. Meiteņu grupā statistiski pozitīva korelācija pastāv starp pusaudzes norādīto veikto vienaudžu vardarbību un mātes emocionālo vēsumu, mātes naidīgumu/agresiju, mātes vienaldzību/nolaidību un kopējo mātes noraidījumu. Zēnu grupā pozitīva korelācija pastāv starp pusaudža novērtēto pārciesto vienaudžu vardarbību un mātes naidīgumu/ agresiju. Ģimenes finansiālais stāvoklis negatīvi korelē ar mātes emocionālo vēsumu, mātes naidīgumu/agresiju, mātes vienaldzību/nolaidību un mātes kopējo noraidījumu (gan visai izlasei kopumā, gan meiteņu grupā). Faktori, kas prognozē vienaudžu vardarbību veikšanu ir dzimums un mātes vienaldzība/ nolaidība.

Atslēgas vārdi: vienaudžu vardarbība, sociālekonomiskais statuss, vecāku noraidījums, pusaudži,

ABSTRACT

The main objective of the study was to examine whether there are statistically significant associations between peer bullying (participating or suffering from) and maternal acceptance-rejection of the child in relation to the family's socio-economic factors, and to find out what variables predict suffered and carried out bullying. The study included 114 adolescents from Riga schools (63 girls, 51 boys) aged 13-16 years old ($M = 14.36$, $SD = 1.13$). The adolescents completed the Parental Acceptance-rejection Questionnaire (PARQ) child version, rating mother's behavior (Rohner, 1991), and the Olweus Bully/Victim Questionnaire (Olweus, 1996).

The results show that a statistically positive correlation exists between adolescents' ratings of their participation in bullying and their evaluation of maternal indifference and negligence. In the girl's group a statistically positive correlation exists between the self-reported bullying and maternal emotional coldness, maternal hostility/aggression, maternal indifference/neglect and maternal rejection total score. In the boys' group a positive correlation exists between the self-reported suffered bullying and maternal hostility/aggression. The family's financial situation was negatively correlated with maternal emotional coldness, maternal hostility/aggression, maternal indifference/negligence and total rejection from mother. Factors predicting self-reported bullying were gender and maternal indifference/negligence.

Keywords: bullying, suffered bullying, socio-economic status, maternal rejection, adolescents

SATURS

Vienaudžu vardarbība.....	5
Vienaudžu vardarbības lomu raksturojums.....	7
Vienaudžu vardarbības riska faktori un sekas.....	9
Vecāku noraidījums pret bērnu.....	12
Vecāku pieņemšana-noraidījums saistībā ar vienaudžu vardarbību un sociākeekonomiskiem faktoriem.....	16
Metode	
Pētījuma dalībnieki.....	22
Instrumentārijs.....	22
Procedūra.....	23
Rezultāti.....	24
Diskusija.....	30
Secinājumi	36
Izmantotās literatūras saraksts.....	38

Vienaudžu savstarpējā vardarbība (angļu val. – *bullying, mobbing*) ir ļoti izplatīta problēma Latvijā un citviet pasaulē: pēc Pasaules Veselības organizācijas (World Health Organization) apkopotajiem datiem par situāciju Eiropas valstīs, Latvijā vienpadsmit gadu vecumā 22% meiteņu un 24% zēnu ir piedzīvojuši vardarbību skolā, kas ir trešais augstākais rādītājs visā Eiropā. Latvijā šajā vecuma grupā 10% meiteņu un 21% zēnu norāda, ka viņi ir veikuši vardarbību pret citiem, un tas ir ceturtais augstākais rādītājs Eiropā. Latvijā trīspadsmit gadu vecumā 18% meiteņu un 20% zēnu norāda, ka ir cietuši no vardarbības, tādējādi, ieņemot 7. vietu Eiropā, savukārt veikuši vardarbību pret citiem pusaudžiem šajā vecuma grupā ir 21% meiteņu un 31% zēnu, ieņemot 2. vietu Eiropā. Savukārt piecpadsmit gadu vecumā vardarbību ir piedzīvojuši 14% meiteņu un 17% zēnu, ieņemot 3. vietu Eiropā, bet veikuši vardarbību pret citiem ir 23% meiteņu un 36% zēnu, ieņemot 1. vietu Eiropā. Tas norāda, ka Latvijā šī ir īpaši un nozīmīga problēma (Currie et al., 2012).

VIENAUDŽU VARDARBĪBA

Vienaudžu vardarbība ir bijusi aktuāla tēma gan iepriekšējās desmitgadēs, gan arī mūsdienās. Dans Olveuss (Olweus) ir norvēģu izcelsmes psiholoģijas pētnieks, kurš pirmais aizsāka zinātniskus pētījumus skolas vidē par vienaudžu vardarbību 20. gs.septiņdesmitajos gados. Savos sākotnējos darbos Olveuss izmantoja terminu “mobbing”, lai raksturotu vienaudžu vardarbību, bet tagad to apzīmē ar terminu „bullying”. Vienaudžu savstarpējo vardarbību Olveuss definēja kā atkārtotu agresīvu uzvedību, kas vērsta pret vājāku indivīdu, kurš noteiktajā situācijā nav spējīgs aizsargāt sevi, lai viņu ievainotu un sāpinātu (Olweus, 1993a).

Mūsdienās literatūrā tiek minētas arī citas vienaudžu vardarbības definīcijas. ASV dažos avotos minēts, ka vienaudžu vardarbība ir jebkura agresīva uzvedība pret saviem vienaudžiem (Harachi, Catalona, & Hawkins, 1999, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010), bet citi vienaudžu vardarbību definē kā mērķtiecīgu psiholoģisku spiedienu vai fiziskas sāpes, kas tiek nodarītas personai no citas personas vai vienaudžu grupas (Hoover, Noll, & Olsen, 2003). Savukārt Smits un Morita (Smith & Morita, 1999, kā minēts, Carlise & Rofes, 2007) vardarbību definē līdzīgi kā Olveuss, kā īpaši agresīvu uzvedību, kura ir vērsta pret citu indivīdu, un, ka šī uzvedība ir pret upuri, kurš nespēj sevi no tā efektīvi pasargāt, atkārtojas vairākkārt.

Limbers (Limber) vienaudžu vardarbību iedala trīs galvenajās kategorijās: verbālā agresija (draudi, vajāšana, ķircināšana, iebiedēšana, aizvainošana un izsmiešana), fiziskā agresija (sišana, stumšana, speršana, fiziska un seksuāla uzmākšanās) un slēptā agresija (baumu izplatīšana, sociālā atstumšana un izstumšana) (Limber, Flex, Nation, & Melton, 1998).

Vardarbību var aplūkot no attīstības psiholoģijas, socioloģijas vai filozofijas teoriju skatījuma. Viena no kognitīvās attīstības teorijām ir Žana Piažē (Piaget, 1972, kā minēts, Dussich & Maekoya, 2007) konstruktīvisma teorija. Piažē savā teorijā izdala četras attīstības stadijas un izvirza pieņēmumu, ka trešajā attīstības stadijā (aptuveni no 7-11 gadu vecuma) bērni attīsta spēju būt empātiskiem. Pēc Piažē šī spēja attīstās kā izziņas darbība bērnam mijiedarbojoties savā fiziskā un sociālā vidē. Piažē apgalvo, ka empātijas trūkums bērna agrīnā attīstības posmā kavē bērnu efektīvi tikt galā ar savstarpējiem konfliktiem līdz aptuveni 7 gadu vecumam. Turpretī Ļevs Vigotskis (Vygotsky, 1978, kā minēts, Dussich & Maekoya, 2007), savā sociālās attīstības teorijā norāda, ka cilvēka attīstība ir pārāk sarežģīta, lai to izskaidrotu tikai ar četriem kognitīvajiem izziņas posmiem. Viņš norāda, ka bērna attīstība ir atkarīga no sociālās mijiedarbības, un tādējādi nereti vienaudžu vardarbība ir blakusprodukts starppersonu notikumiem ģimenē. Alberta Bandura sociālās mācīšanās teorija ir balstīta uz principu, ka uzvedības izpausmes tiek iegūtas no pieredzes un darbības sekām mijiedarbībā sociālajās attiecībās, un no tā izriet, ka vienaudžu vardarbība ir agresīvas vienaudžu uzvedības pieredzes rezultāts. Banduras savā teorijā uzsver bērna mijiedarbību ar savu apkārtējās vides nozīmīgumu (Bandura, 1977, 2002, kā minēts, Dussich & Maekoya, 2007).

Saistībā ar vienaudžu vardarbību liela uzmanība ir pievērsta sociālajai un emocionālajai ietekmei uz pusaudžiem, kuri ir pāridarītāji vai upuri. Vardarbība visbiežāk notiek pazīstamu vienaudžu vai draugu lokā (Mishna, Wiener, & Pepler, 2008). Pētījumos pierādīts, ka vardarbība ir fiziski kaitīga un rada psiholoģisku kaitējumu visiem vardarbībā iesaistītajiem - pāridarītājiem, upuriem un aculieciniekiem, (Berger, 2007, Hawker & Boulton, 2000).

Skolā bērni un pusaudži pavada lielu daļu savas dzīves, tāpēc arī skolā gūtā pieredze veido pusaudžu turpmāko dzīvi (McMillan & Hillman, 2004; Zins, Weissberg, Wang, & Walberg, 2004). Skola ir vide, kurā skolēniem ļauns attīstīties un gūtsasniegumus ne tikai

akadēmiskajā sfērā, bet arī citās jomās, kas saistītas ar pusaudžu vispārējo labklājību. Skolām vajadzētu nodrošināt drošu vidi, lai skolēni varētu justies droši un pasargāti no iespējamām vardarbības formām. Tas ir būtiski, jo skolā piedzīvotā vardarbība var veicināt neproduktīvas starppersonu attiecības ar pāridarītājiem un citiem vienaudžiem (Juvonen, Nishina, & Graham, 2000). Neskatoties uz lielo vardarbības izplatību skolās un kaitējumu, ko tā rada cietušajiem, lielākā daļa bērnu neziņo par savu viktimizāciju ne skolotājiem, ne skolas personālam, ne pat saviem vecākiem (Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010).

Vienaudžu vardarbības aprakstos un pētījumos parasti tiek uzsvērtas četras lomas: upuris, pāridarītājs, upuris–pāridarītājs un malā stāvētāji (aculiecinieki). Vardarbība notiek bērniem mijiedarbojoties ar saviem vienaudžiem. Tiklīdz vardarbība izpaužas sociālajā mijiedarbībā, gan pāridarītājam, gan upurim ir tendence atkārtoti būt iesaistītam šādā mijiedarbībā un nereti tiek iesaistītas klātesošās personas. Daži no klātesošajiem piedalīsies vardarbībā, bet nebūs tās iniciatori; citi skatīsies no malas, bet neiesaistīsies (Craig & Pepler, 1995).

Vienaudžu vardarbības lomu raksturojums

Vienaudžu vardarbībā tiek izdalītas četras lomas, kurām ir noteikta nozīme vardarbības procesā, savukārt, raksturojot upurus, galvenokārt tiek uzsvērti divi to veidi: pasīvais un provokatīvais (Hoover, Noll, & Olsen, 2003, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010).

Pasīvie upuri, attiecībās ar saviem vienaudžiem ir noraizējušies, nedroši, piesardzīgi un pakļāvīgi. Pasīvie upuri mēdz justies sliktāki un nepievilcīgāki, nekā vienaudži kuri nav piedzīvojuši vienaudžu vardarbību, un viņi bieži sūdzas par vientulību skolā. Upuris nereti neapzināti vēlas gūt ievērību, tādēļ viņš atkārtoti un nesekmīgi iesaistās mijiedarbībā ar pāridarītāju, un atkārtoti piedzīvo pazemojumu no viņa. Pasīvajiem upuriem ir vājas sociālās prasmes, tādēļ sabiedrībā viņi jūtas neērti. Kad tiek veikta vardarbība pret pasīvo upuri, viņi vai nu neatbild un nereaģē, vai arī reaģē pakļāvīgi, tādējādi padarot sevi par vieglu mērķi tālākai agresijai (Olweus, 1993b). Pasīvie upuri ir padevīgāki nekā viņu vienaudži pat tajās situācijās, kad viņi šo vardarbību uztver kā rotaļu vai spēli (Schwartz, Dodge, & Coie, 1993, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010).

Provokatīvie upuri tiek raksturoti kā nervozi, agresīvi, nenobrieduši, impulsīvi un hiperaktīvi. Šiem upuriem nereti ir īpašas emocionālas problēmas, vājas sociālās prasmes un viņi uz pāridarītāja uzbrukumam atbild ar agresiju. Provokatīvajiem upuriem ir uzvedības tendence, kas ir kaitinoša un aizvainojoša lielākajai daļai vienaudžu un kura izraisa savstarpējas vardarbības atbildes reakcijas starp dažādiem indivīdiem vienaudžu grupā. Tā rezultātā provokatīvajiem upuriem ir maz draugu vai tādu vispār nav (Olweus, 1993b).

Pāridarītājiem ir agresīva uzvedība, pozitīva attieksme pret agresiju, un problēmas viņi risina, izmantojot agresijas izpausmes. Pāridarītājiem nepieciešams dominēt pār citiem un viņiem ir maz empātijas pret saviem upuriem. Izliekas, ka viņi ir gan pārliecinātāki par sevi, gan spēcīgi. Līdz ar to viņi bieži piesaista sev sekotājus no vienaudžu vidus (Olweus, 1980, 1984, 1994, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010).

Pāridarītājam pamatskolas posmā nereti ir tikai daži tuvi draugi, līdz ar to viņa pozitīvā popularitāte skolā mazinās (izteiktāka tā bija sākumskolas posmā) un vidusskolas laikā vienaudži no viņa izvairās (Olweus, 1993b). Pāridarītāji parasti racionalizē savu uzvedību un nereti viņiem nav nožēlas par savām darbībām (Pellegrini, Bartini, & Brooks, 1999, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). ASV zinātnieki ir atklājuši pāridarītāju uzskatus par savu vardarbīgo rīcību, piemēram, viņi vaino upurus un apgalvo, ka upuri ir bijuši iniciatori šīm vardarbīgajām attiecībām. Vai arī viņi apgalvo, ka upuru kaitināšana bija domāta kā izjokošana un, ka gan jau izjokošana palīdzēs upurim kļūt stiprākam (Oliver, Hoover, & Hazler, 1994, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Kādā Japānas pētījumā zinātnieki atklāja, ka pāridarītāji, kuri nožēlojuši savu rīcību, bija ar tendenci samazināt savu agresiju pret citiem, bet pāridarītāji, kuriem nebija šī nožēla, turpinājuši šīs vardarbīgās attiecības, un ar laiku vēl palielināja to biežumu (Monbusho, 1994).

Pāridarītājiem ir konstatētas dzimumu atšķirības. Zēni biežāk vaino savus upurus, savukārt meitenes biežāk ignorē to, ka ir noticis incidents ar upuri. Šīs atšķirības atspoguļo sieviešu vardarbības specifiku un tendenci meitenēm noliegt savu negatīvo uzvedību (Hara, 2002). Eiropas un ASV pētnieki savos darbos konstatējuši, ka vardarbības upuri un pāridarītāji biežāk ir zēni nekā meitenes. Vardarbību pret zēniem parasti veic paši zēni, bet pret meitenēm – gan zēni, gan meitenes (Boulton & Underwood, 1992; Olweus, 1991; kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Pāridarītāju uzvedība ir ļoti būtiska arī pieaugušā vecumā un starppersonu attiecībās (Hoover, Noll, & Olsen, 2003).

Pāridarītāja–upura termins attiecas uz bērniem, kuri paši ir gan pāridarītāji, gan paši arī izjutuši vardarbību no citiem vienaudžiem. Šai grupai ir doti arī citi nosaukumi, tai skaitā – provokatīvie upuri, neefektīvie agresori un agresīvi cietušie (Pellegrini, 2001). Pāridarītāju–upuru uzvedība ir līdzīga provokatīvam upurim, kurš ir nedrošs, viegli izprovocējams un ātri sadusmojas. Vairākumam vienaudžu viņu uzvedība nepatīk, un šīs grupas pārstāvjiem piemīt izteiktas uzvedības problēmas dažādās situācijās (Haynie et al., 2001).

Vienaudžu vardarbības riska faktori un sekas

Skola, vienaudži un ģimenes vide ir svarīgas pusaudžu dzīves sastāvdaļas, nodrošinot viņiem sociālo kontekstu, kurā pusaudži var mijiedarboties ar pieaugušajiem un vienaudžiem, attīstot savu sociālo piederību un kompetenci un veidojot savu personīgo uztveri un attieksmi pret to, kas ir pieņemams, un atbilstošu uzvedību šajā sociālajā kontekstā (Erginoz et al., 2003). Nereti sabiedrībā valda uzskats, ka par vardarbības upuriem kļūst indivīdi dēļ savas fiziskās ārienes vai uzvedības. Pētījumos ir konstatēts, ka ārējās īpatnības, piemēram, aptaukošanās, brillu valkāšana, ādas krāsa, rudi mati, apģērbs, fiziskā invaliditāte, problēmas ar redzi, dzirdi vai runu nav saistītas ar vardarbību vienaudžu vidū. Vienīgā ārējā pazīme, ko Olweuss atklāja saistībā ar pārciestu vienaudžu vardarbību, bija tas, ka upuri bija mazāka auguma un vājāki par saviem vienaudžiem (Olweus, 1978, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Tomēr Kanādas zinātnieku (Jansens, Creg, Boiss, & Pikets, 2004) pētījuma rezultāti rāda, ka bērniem ar lieko svaru ir lielākas iespējas kļūt par upuriem nekā bērniem ar normālu svaru.

Vienaudžu noraidīšana, vecāku audzināšanas stils, kā arī vecāku uzmanības veltīšana pusaudzim un interese par viņu ir īpaši svarīga, lai pasargātu pusaudzi no apstākļiem, kas veicina viņa līdzdalību vardarbīgās situācijās. Nepietiekama vecāku kontrole un laiks, ko pusaudzis pavada mājās, ir saistīts ar agresīvu uzvedību un citām uzvedības problēmām (Mott, Crowe, Richardson, & Flay, 1999; Borawski, Ievers-Landis, Lovegreen, & Trapl, 2003; Gage, Overpeck, Nansel, & Kogan, 2005). Pamatskolas posmā pāridarītāji uzrāda savās ģimenēs zemākus sadarbības līmeņus, un gan pāridarītāji, gan upuri norāda, ka viņu tēvi ir daudz dominējošāki pār mātēm. Turklāt cietušie norāda augsta līmeņa pieķeršanos saviem tuviniekiem (Bower, Smith, & Binney, 1994, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Nīderlandē tika veikts vienaudžu vardarbības pētījums saistībā ar vecuma un vardarbības pāridarītāja–upura faktoriem. Pētījuma rezultāti norāda, ka pāridarītāja–upura izpausmes sāk parādīties bērniem 5-6 gadu

vecumā un pieņemamas izteiktībā līdz pat pusaudžu vecumam (Vermande, Vanden, Goudena, & Rispens, 2000). Olweuss novēroja, ka vienaudžu vardarbība ir saistīta ar indivīda vecuma grupu (Olweus, 1991, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Līdzīgi, kā Olweuss arī citi pētnieki ir secinājuši, ka vienaudžu vardarbības biežums sasniedz augstākos rādītājus, kad bērni tuvojas pusaudžu vecumam (Boulton & Underwood 1992; Charach, Pepler, & Ziegler, 1995; Hoover, Oliver, & Hazler, 1992, Morita et al., 1999, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010).

Vienaudžu viktimizācija ir saistīta ar noteiktiem fiziskiem un psiholoģiskiem simptomiem (Delfabbro et al, 2006;. Due et al., 2005;. Klomek et al., 2006), to starpā zemi akadēmiskie sasniegumi, nodarbību izlaišana, paškaitējošas uzvedības pazīmes, piemēram, smēķēšan un alkohola lietošana (Dake, Price, & Telljohann, 2003; Glew et al., 2005), kā arī paaugstināts risks psihopatoloģijai vai depresijai, kas noved pie pašnāvnieciskas uzvedības, it īpaši starp meitenēm (Klomek et al., 2006). Viktimizācija bērnībā (5-7 gadu vecumā) ir saistīta ar zemu sociālo adaptāciju, depresiju, un uzvedības problēmām skolā (Arseneault et al., 2006), kā arī ar trauksmi un sociālām fobijām pieaugot (Gladstone, Parker, & Malhi, 2006).

Vairāki pētījumi dokumentē, ka piedzīvotā vardarbība gan īstermiņā, gan ilgtermiņā atstāj negatīvu ietekmi un veicina fiziskas, emocionālas un akadēmiskas problēmas (Hoover, Oliver, & Hazler, 1992; William, Chamber, Logan, & Robinson, 1996, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Indivīdiem, kuri ir piedzīvojuši vardarbību vienaudžu vidū, biežāk sastopama depresija un zema pašcieņa salīdzinājumā ar vienaudžiem, kuri nav izjutuši vardarbību (Olweus, 1993b; Boulton & Smith, 1994; kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Ekstrēmos gadījumos, kad bērns piedzīvo pastāvīgu vardarbību, ir paaugstināts suicīda risks (Olweus, 1993b; Sugimori, 1998, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Skola ir viena no vidēm, kur šī vienaudžu vardarbība notiek visbiežāk, bet vardarbības cēloņi un riska faktori ir meklējami dažādos kontekstos, ieskaitot pašu indivīdu, ģimeni, skolas sistēmu un indivīda sociāli kulturālo vidi (Bronfenbrenner, 1974; Olweus, 1994, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010).

Savukārt, pāridarītājam pastāvīga varas lietošana attiecībās var radīt nespēju vai grūtības sociāli adaptēties arī turpmākajās dzīves gaitās. Pāridarītāji, iespējams, turpmāk nodosies tādām antisociālām darbībām kā vandālismam, kautiņiem, zādzībām, apreibinošo vielu lietošanai un skolu neapmeklēšanai. Bez intervences pāridarītājiem ir lielāka varbūtība, ka vēlākos dzīves

posmos viņi tiks apcietināti, un savas dzīves laikā viņi ir pakļauti lielākam riskam nonākt saskarē ar garīgās veselības, juridiskām un ar nodarbinātību saistītām problēmām. Olweuss secināja, ka negatīvās sekas vardarbībai ir tik spēcīgas, ka, neņemot vērā reālo un nozīmīgo traumu, kuru pieredzējuši upuri, personas, kuras bērnībā nodarbojās ar vardarbību, faktiski cieš lielākas pielāgošanās problēmas vēlāk pieaugušo dzīvē nekā viņu upuri (Olweus, 1993b).

Savukārt, pāridarītājs-upuris ir vēl neaizsargātākas pret ilgtermiņa disfunkcijām nekā pāridarītāji vai to upuri. Bērni, kas ir gan pāridarītāji, gan paši cieš no vardarbības ir sociāli izolēti un pakļauti augsta riska uzvedībai, piemēram, smēķēšanai un dzeršanai (NICHD, 2001). Pāridarītājam-upurim ir arī risks uz depresiju, trauksmi, psihiskajiem traucējumiem (Cary et al., 2001), un likuma pārkāpumiem (Haynie et al., 2001). Varmākām-upuriem ir grūtības sadraudzēties un viņi kavē vairāk skolu nekā viņu vienaudži (Song et al., 2000).

Daži līdzšinējie pētījumi rāda, ka vardarbība pusaudžu vidū varētu būt saistīta ar attieksmi, ko pusaudži piedzīvo savās ģimenēs (Khaleque & Rohner, 2002). Olweuss (Olweus, 1993a), saista vienaudžu vardarbību ar ģimenes faktoriem. Piemēram šajās ģimenēs, vecāki biežāk bijuši iecietīgi pret agresīvu uzvedību un akceptējuši pārliecinošu spēka lietošanu ģimenē, izmantojot fizisku sodīšanu. Vardarbības cikls, kas attīstās ģimenēs, kur bērns piedzīvo vardarbību un arī izmanto agresiju, vēlāk pāraug vardarbībā vienaudžu vidū (Coloroso, 2003). Dankane (Duncan, 1999) pētījumā ASV konstatēja, ka vardarbības upurus (salīdzinājumā ar tiem bērniem, kuri nav tikuši vardarbīgi ietekmēti, fiziski un psiholoģiski) biežāk agrā bērnībā ļaunprātīgi aizskāruši vecāki. Emocionālā saikne starp bērnu un vecāku ir vājāka tajās ģimenēs, kur bērni ir piedzīvojuši vardarbību. Pētniece uzsvēra, cik svarīgi ir ņemt vērā savstarpējās attiecības ģimenē kā vienu no iespējamiem riska faktoriem bērnam tikt iesaistītam vienaudžu vardarbībā (Duncan, 2004).

Svarīgi pētīt vienaudžu savstarpējo vardarbību saistībā ar vecāku noraidījumu–pieņemšanu pret bērnu, jo vienaudžu vardarbība negatīvā veidā ietekmē gan upurus, gan pāridarītājus. Biežākās pārciestās vardarbības sekas ir šādas: depresija, trauksmainība, pašnāvības mēģinājumi un domas par to, izvairīšanās no skolas apmeklēšanas, akadēmisko sasniegumu samazināšanās (Chaux, Molano, & Podlesky, 2009).

VECĀKU NORAIĀĀJUMS PRET BĒRNU

Ronalds Roners (Ronald Rohner) ir izstrādājis teoriju par bērnu un vecāku attiecībām, kas apstiprināta ar ļoti daudziem starpkultūru pētījumu rezultātiem. Teorijas sākotnējais nosaukums ir „Parental Acceptance-Rejection Theory”, tās starptautiskais apzīmējums – „PARTheory” (pēdējos gados teorija ieguvusi jaunu nosaukumu „Interpersonal Acceptance-Rejection Theory”). Latviski šī teorija tiek apzīmēta, kā „Bērnu pieņemšanas noraidīšanas teorija”. Teorija apskata vecāku pausto pieņemšanu–noraidījumu pret bērnu un tā ietekmi uz bērna tālāko attīstību. Tiek veikti ļoti daudzi starpkultūru pētījumi ar mērķi noskaidrot, kādi ir faktori, kas ietekmē vecāku noraidījumu vai pieņemšanu pret bērnu, kādas ir to cēloņsakarības dažādās pasaules valstīs (Rohner, 1975, kā minēts, Rohner, Khaleque, & Cournoyer, 2003).

Bērnu pieņemšana un noraidīšana attiecas uz emocionālajām un afektīvajām attiecībām starp vecākiem un bērniem, kā arī fizisko un verbālo izpausmi, ko vecāki izmanto, lai izteiktu savas jūtas pret bērniem. Vecāku pieņemšana un noraidīšana kopā veido audzināšanas pieejas "siltos–vēsos" dimensiju, radītu kā bipolāro dimensiju. Vienā polā ir vecāku pieņemšana, kas asociējas ar siltumu, pieķeršanos, aprūpi, atbalstu un vispārēju mīlestību, kas bērnam var rasties attiecībās ar vecākiem vai aprūpētājiem. Pie otrā pola “vēsums” ir noraidījums un iztrūkstošais vecāku siltums un emocionalitāte, ko var uztvert kā kombināciju no četrām pamata noraidīšanas izpausmēm (Rohner, Khaleque, & Cournoyer, 2011):

1. Vienaldzība un nolaidība, kas izpaužas kā vecāku fiziska un psiholoģiska nepieejamība, nepietiekama uzmanības veltīšana bērnam.
2. Mīlestības izpausmes trūkums: bērns jūtas nemīlēts, nepieņemts un neaprūpēts.
3. Emocionālais vēsums, kas izpaužas kā trūkums pēc fiziska tuvuma (glāstiem, apskāvieniem), uzslavām, iedrošinājuma utt.
4. Naidīgums un agresija, kas izpaužas kā lamāšanās, sarkasms, noniecināšana, izteikti aizskaroši vārdi, sišana, grūšana, kniebšana utt.

Teorijā pieņemšana tiek raksturota kā uzvedības veids, kurā vecāki apmierina bērna emocionālās, fiziskās un sociālās vajadzības. Tiek sniegta droša vide, kur augt un attīstīties. Uzvedība ir atbalstoša, mīloša un uz rūpēm balstīta. Otrais uzvedības veids ir noraidījums, kur savukārt netiek apmierinātas bērna emocionālās, sociālās, fiziskās vajadzības, vecāks pret bērnu

var būt nolaidīgs, agresīvs, vienaldzīgs. Vecāks pie noraidošas uzvedības bērnam nepietiekami velta uzmanību, atbalstu, mīlestību un nesniedz bērnam drošību (Rohner, Khaleque, & Cournoyer, 2003). Karls Rodžers (Roger, 1961, kā minēts, Dwairy, 2010) uzskata, ka mātes un tēva uzvedība un audzināšana ir nozīmīga bērna labvēlīgai psiholoģiskai attīstībai. Savukārt mātes un tēvi, kuriem raksturīga noraidoša uzvedība, var veicināt bērnu psiholoģisko traucējumu attīstību.

Bērnu pieņemšanas un noraidīšanas teorija norāda, ka nevienmēr var veikt striktu iedalījumu, ka vecāks pret bērnu būtu paudis viennozīmīgi noraidošu, vai tikai pieņemošu uzvedību. Lielākoties arī bērns nespēj viennozīmīgi pateikt, vai mātes un tēva uzvedība ir viennozīmīgi pieņemoša vai noraidoša. Reizēm vecāks pret bērnu var būt mīlošs un gādīgs, bet citu brīdi viņš daudzu iemeslu dēļ var neapmierināt bērna emocionālās, fiziskās vai sociālās vajadzības. Bērni, kuri jau kopš mazotnes ir izjutuši noraidošu attieksmi no saviem vecākiem, to uztver kā pašsaprotamu, jo nav saskārušies ar cita veida, labvēlīgāku uzvedību (Rohner, Khaleque, & Cournoye, 2003).

Ronalds Roners savā teorijā par vecāku dēvē personu, kura ilgstoši rūpējas par bērnu, sniedz mīlestību un apmierina bērna emocionālās, fiziskās, sociālās bērna vajadzības īslaicīgā un ilgstošā laika posmā. Cilvēks, kas audzina un aprūpē bērnu, tiek uzskatīts par bērna piesaistes figūru. Līdz ar to šis cilvēks var būt vai nu bērna bioloģiskais vecāks, radnieks, vecmamma vai vectēvs, vai arī adoptācijas ceļā ieguvis vecāku tiesības vai aizbildniecību (Rohner, Khaleque, & Cournoyer, 2003).

Piesaistes teorijas autors Džons Boulbijs savā teorijā uzsver to, cik nozīmīgas ir attiecības ar piesaistes figūru (personu), un vēlam, ka aršo personu bērnam ir izveidojušās tuvas un emocionāli ciešas, drošas attiecības. Šīs drošās attiecības ir nozīmīgas turpmāku attiecību veidošanā (Bowlby, 1982, kā minēts, Rohner, Khaleque, & Cournoyer, 2003).

Katrai personai ir neapzināta vēlme pēc vajadzību apmierināšanas, un tas ir pozitīvs dzinulis turpmākai attīstībai. Arī bērns tiecas pēc pozitīva kontakta un mijiedarbības ar sev tuvajiem cilvēkiem, un viņam ir ilgas pēc šo vajadzību apmierināšanas. Ja bērns šīs vajadzības nespēj remdināt un vecāks nespēj bērnam vajadzīgo sniegt, tad bērnam var attīstīties dažādas personības dispozīcijas (angl. - *personality dispositions*). Bērns var neadekvāti emocionāli reaģēt dažādās situācijās, uzvesties nepiemēroti un paust negatīvas emocijas mijiedarbībā ar citiem cilvēkiem. Ronalds Roners iedalījis trīs personības veidus: atkarīga, autonoma un aizsargājoša autonoma

personība, kur katra no šīm personībām raksturo noraidījuma veidu, intensitāti un ietekmi, ko bērns ir izjutis no vecākiem. Bērnu pieņemšanas–noraidīšanas teorija uzsver, ka vecāku paustais noraidījums pret bērnu var atstāt arī konkrētas personības dispozīcijas. Kopumā tiek izdalītas septiņas personības dispozīcijas: naidīgums, negatīva pašpietiekamība, emocionālā neatsaucība, agresija (pasīvā agresija vai arī uzvedības kontrolēšanas grūtības), negatīva pašcieņa, svārstīgs emocionālais stāvoklis un negatīvs pasaules skatījums (Rohner, Khaleque, & Cournoyer, 2003).

Saistībā ar bērnu pieņemšanas noraidīšanas teoriju tiek veikti neskaitāmi pētījumi, no kuriem daudzi ir arī starpkultūru pētījumi. Metanalīzes pētījums, kur tika apkopoti 43 pētījumi, apstiprina, ka regulāra vecāku noraidījuma izjūta veicina negatīvu ietekmi uz psiholoģisko un uzvedības turpmāko attīstību un to funkcionēšanu (Khaleque & Rohner, 2002). Noraidījumu var paust ne tikai vecāks vai piesaistes figūra, bet arī jebkura cita persona, ar ko bērns vai jau pieaudzis cilvēks mijiedarbojas. Tāpat šo noraidījumu aplūko ne tikai kā bērna–vecāku attiecības, bet pētījumi tiek veikti arī par vienaudžu noraidīšanu, skolotāja–skolēnu, partnerattiecību noraidījumu utt. (Dwairy, 2010).

Longitudināls pētījums uzrādīja saistību starp pusaudžu izjusto noraidījumu no vecākiem un deviantu uzvedību pusaudžu vecumā. Pētījuma rezultāti puda arī saistību starp deviantu uzvedību un zemu sociāli ekonomisko stāvokli ģimenē. Šī pētījuma pusaudžiem, kuri nebija izjutuši noraidījumu no saviem vecākiem neuzrādīja deviantu uzvedību (Glueck & Glueck, 1968, kā minēts, Rohner & Britner, 2002). Bērna un pusaudžu problēmas tiek saistītas ne tikai ar vecāku pausto noraidījumu, bet arī ar vecumu, dzimumu, ģimenes mijiedarbības modeli, konfliktu risināšanas spējām, vecāku pastiprināto bērna „monitoringu”, ģimenes sociālo statusu sabiedrībā un indivīda etnisko piederību (Walsh, Beyer, & Petee, 1987, kā minēts, Rohner & Britner, 2002).

Kādā citā metanalīzes pētījumā, kur tika apkopoti 75 pētījumi, kuru mērķis bija noskaidrot saistību starp uzvedības problēmām un mātes vai tēva pausto noraidījumu pret bērnu, rezultāti uzrādīja lielāku saistību starp deviantu, agresīvu uzvedību un tēva pausto noraidījumu, nevis no mātes puses izjusto noraidījumu (Loeber & Stouthamer-Loeber, 1986, kā minēts, Rohner & Britner, 2002).

Faktori, kas tiek saistīti ar vecāku pausto noraidījumu pret bērnu, ir dažādi. Viens no tiem ir industrializētā vidē, nevis lauki, jo industrializētā vidē darba vieta lielākoties atrodas ārpus mājām, un līdz ar to vecāks darba noslogotības dēļ nereti nevar veltīt pietiekami daudz

uzmanības saviem bērniem. Vecākiem, kuri strādā vairākās darba vietās, lai spētu nodrošināt bērna sociālās un fiziskās vajadzības, ir sarežģītāk apmierināt bērna vajadzības pēc emocionālā siltuma un tuvības gan verbāli, gan fiziski. Ja ģimenes finansiālais stāvoklis ir apgrūtināts, tad finansiālo raižu dēļ vecāki var neapzināti emocionāli atsvešināties no saviem bērniem. Ja vecāks audzina bērnu viens un, ja viņam nav citas atbalsta personas attiecībā uz bērna audzināšanu, šis faktors arī tiek uzskatīts par pietiekami nozīmīgu faktoru, kas var veicināt noraidījumu pret bērnu veicināšanā (Rohner, Khaleque, & Cournoyer, 2011).

Turcijātika veikts pētījums, kura mērķis bija noskaidrot, vai pastāv saistība starp vecāka (mātes) sociālekonomisko statusu (turpmāk tekstā SES) un bērna izjusto noraidījumu no mātes. Pētījumā piedalījās vientuļās mātes, kuru bērnu vecums vidēji bija pieci gadi. Pētījuma rezultāti uzrādīja saistību starp zemu SES un bērna izjusto noraidījumu (Erkan & Toran, 2010).

Pētījumi par bērnu pieņemšanu vai noraidījumu no vecāku puses ir veikti arī arābu valstīs. Arī šie pētījumi apstiprina iepriekšējo pētījumu rezultātus – saistību starp vecāku pausto noraidījumu un ģimenes SES. Ģimenēs, kurās vecāki ir labāk situēti, viņi biežāk ir atbalstošāki, spēj adekvātāk apmierināt bērna vajadzības, sniedz drošību un emocionālo siltumu (Ahmed, Rohner, Khaleque, & Gielen, 2011).

Bērnu regulāra noraidīšana no vecāku puses rada negatīvas sekas gan bērna psiholoģiskajam stāvoklim, gan bērna attīstībai, gan arī ietekmē bērna uzvedību (Khaleque & Rohner, 2002). 2013. gadā veiktais pētījums Latvijā parāda, ka pieaugušie, kuri novērtēja savas ģimenes finansiālo stāvokli bērnbākā zemu, biežāk sava tēva uzvedību bērnbā novērtēja kā noraidošu, vienaldzīgu un nolaidīgu, savukārt mātes uzvedību – kā vienaldzīgu un nolaidīgu (Narkevica, 2013).

Vēl joprojām reizēm sastopami pretrunīgi pētījumu rezultāti par to, kā ģimenes SES ir saistītas ar vienaudžu vardarbību. Šobrīd eksistē vairāki pētījumi, kas uzsver saistību starp zemu ģimenes SES un upuri vai pāridarītāju–upuri (Alikasifoglu et al., 2007; Janssen et al., 2011). Savukārt ir arī citi pētījumi, kuri neuzrāda šo saistību starp ģimenes SES un upuri vai pāridarītāju–upuri (Nordhagen, Nielsen, Stigum, & Kohler, 2005; Garner & Hinton, 2010; Ma, 2001).

VECĀKU PIENĒMŠANA-NORAIĀĪJUMS SAISTĪBĀ AR VIENAUDŽU VARDARBĪBU UN ĢIMENES SOCIĀLEKONOMISKIEM FAKTORIEM

Ir svarīgi indentificēt jau agrā bērībā tos bērnus, kuriem ir paaugstināts risks kļūt par pāridarītāju vai upuri, jo tādējādi vardarbības vai viktimizācijas draudu iespēju bērnam varētu savlaicīgi novērst. Iepriekš veiktie pētījumi par noteicošajiem vardarbības faktoriem galvenokārt fokusējās uz bērna īpašībām un vecāku audzināšanas stila ietekmi (Griffin & Gross, 2004; Eisenberg & Aalsma, 2005; Smith, 2004). Pierādīts, ka pusaudži no ģimenēm ar zemāku sociālekonomisko statusu (SES) ir biežāk viktimizēti un saskaras ar smagākām ilglaicīgām garīgās veselības problēmu sekām vardarbības dēļ, salīdzinājumā ar upuriem no vairāk pārtikuša sociālā slāņa (Due, Damsgaard, Lund, & Holstein, 2009). Citi pētījumi ir apstiprinājuši, ka viktimizācijas rādītāji ir augstāki bērniem no zemāka sociālekonomiskā slāņa, ko ietekmē viņu vecāku mazkvalificētā profesija vai zema izglītības līmenis, materiālo resursu trūkums un vientuļā vecāka statuss (Nordhagen et al., 2005; Analitis et al., 2009; Due et al., 2009).

Tāpat kā viktimizāciju, arī vienaudžu vardarbību ietekmē vecāku SES (Wolke, Woods, Stanford, & Schulz, 2001; Janssen et al., 2011). Līdzvērtīgi ģimenes SES, arī skolas apkaimes SES varētu prognozēt vardarbīgu uzvedību, jo skolas apkaimes raksturīgās vērtības, kā, piemēram, noziedzības līmenis, sociālais atbalsts, vecāku kontrole un kopīgās normas un vērtības var ietekmēt bērnu uzvedību (Cubbin, LeClere, & Smith, 2000; Pickett & Pearl, 2001). Pētījums, kas tika veikts Nīderlandē parādīja būtiskas sociālekonomiskās atšķirības vienaudžu vardarbībai un viktimizācijai pamatskolā: bērniem no ģimenēm ar zemāku SES bija lielāks risks iesaistīties vienaudžu vardarbībā – vai kā upurim, pāridarītājam, vai pāridarītājam–upurim – nekā bērniem no augstāka sociālekonomiskā slāņa (Janssen et al., 2012).

Tāpat pētījumi rāda ciešu saikni starp ģimenes SES un iesaistīšanos vardarbībā: vientuļā vecāka statuss, vecāku jaunais vecums un zema izglītības līmenis bija pastāvīgi saistīti ar bērnu risku kļūt par pāridarītāju vai pāridarītāju–upuri, kas ir saskaņā ar iepriekšējiem pētījumiem ar vecākiem bērniem (Wolke et al., 2001; Janssen et al., 2011; Elgar et al., 2009). Turpretī kļūt par upuri prognozēja tikai daži rādītāji ģimenes SES: zems mātes un tēva izglītības līmenis (saistīts ar ievērojamu, gandrīz divas reizes lielāku risku bērna viktimizācijai), vientuļā vecāka statuss un vecāku nodarbošanās (Nordhagen et al., 2005; Due et al., 2009a; Due, Lynch, Holstein, & Modvig, 2003).

Zems SES ģimenēs varētu būt ietekmējis dažādos veidos bērnu iesaistīšanos vienaudžu vardarbībā un viktimizācijā. Vecāku izglītības līmenis tipiski atspoguļo vecāku intelektuālos resursus, vispārējās un specifiskās zināšanas, normas un vērtības, lasītprasmes un problēmu risināšanas prasmes (Galobardes et al., 2006; Braveman et al., 2005), aspektus, kas varētu būt saistīti ar bērna audzināšanu un līdz ar to bērna sociālo prasmju attīstību un problēmu pārvarēšanas stratēģijām. Bez tam pētījumi rāda, ka bērni no ģimenēm, kur vecākiem ir zems izglītības līmenis, skatās vairāk televīziju nekā augstāk izglītotu vecāku bērni (Certain & Kahn, 2002; Tremblay & Willms, 2003). Pētījumi arī rāda, ka saskare ar vardarbību televīzijas programmās var stimulēt vienaudžu vardarbību un vienaudžu agresiju (Manganello & Taylor, 2009).

Saistību starp vientuļajiem vecākiem un risku bērnam kļūt par pāridarītāju vai pāridarītāju-upuri varētu izskaidrot ar to, ka vecāks vairāk strādā un mazāk laika pavada kopā ar bērnu. Savukārt, tas var ietekmēt vecāka kontroles pār bērna uzvedību samazināšanos. Turklāt tiek ierobežots laiks, lai runātu ar bērnu par problēmām, ar kurām viņš saskaras ikdienas dzīvē, piemēram, ar grūtībām vienaudžu attiecībās. Efekts, kuru rada viena vecāka audzināšana, varētu izskaidrot stresu, kas raksturīgs situācijai nepilnīgā ģimenē. Ir zināms, ka stress un zemāka vecāku labklājība rada negatīvu ietekmi bērnu uzvedībai dažādos veidos (Campbell, 1995, kā minēts, Janssen et al., 2012). Attiecībā uz nodarbinātības statusu pētījumu rezultāti uzrāda, ka bērniem, kuriem abi vecāki ir bezdarbnieki, ir lielākas iespējas kļūt par pāridarītāju vai pāridarītāju-upuri. Šis efekts tika izskaidrots ar citiem SES rādītājiem, kas liecināja, ka vecāku bezdarbs ir saistīts ar bērnu vardarbīgu uzvedību caur tā saistību ar zemu izglītības līmeni, vientuļā vecāka statusu un nelabvēlīgu skolas apkaimes situāciju (Janssen et al., 2012).

Turcijā veiktā pētījuma (piedaloties 1668 skolēniem 15 gadu vecumā) rezultāti uzrāda, ka 52% no 15 gadus veciem skolēniem tika iesaistīti vienaudžu vardarbīgās attiecībās, kur no tiem 20% bija pāridarītājs-upuris, 11% pāridarītājs un 21% bija upuri, savukārt 48% nebija iesaistīti nevienā no šīm kategorijām, arī ne vardarbīgā saskarsmē. Pētījuma rezultāti apliecināja, ka pastāv saistība starp vecāku audzināšanas stilu un vienaudžu vardarbību skolā. Zēni procentuāli daudz vairāk iesaistīti vienaudžu vardarbībā nekā meitenes. Pētījumā tika arī konstatēts, ka zēnu grupā, kur bija zems vecāku atbalsts un zems tēvu kontroles līmenis pār pusaudzi, zēniem tas bija kā riska faktors kļūt par pāridarītāju vai upuri. Vājš akadēmiskais sniegums, plaša vienaudžu grupa

(dažādos vecumos), vājas draudzības saites, neproduktīva komunikācija ar ģimenes locekļiem ir kā riska faktori, kas var veicināt pāridarītāju agresīvās izpausmes (Erginoz et al., 2003)

Nepatika pret skolu, spiediens saistībā ar mācībām, vājas draudzības saites, mazs draugu loks, zems tēvu kontroles līmenis un zems statuss vienaudžu grupā šajā pētījumā bija riska faktori kļūt par upuri, kā arī pārmērīgi ciešas attiecības ar māti tiek uzskatītas par riska faktoru kļūt upuri. Pusaudži, kuriem ir grūti runāt par savām problēmām ar vecākiem, biežāk ir pāridarītāji vienaudžu vidū (Alikasifoglu et al., 2007; Barboza et al., 2009; Ochoa, Lopez, & Emler, 2007; Elgar et al., 2009). Savukārt cits pētījums neuzrādīja saistību starp vecāku un bērnu attiecību kvalitāti un vienaudžu vardarbību, bet gan to, ka ciešas attiecības starp vecāku un bērnu ir kā aizsargfaktors, jo tādējādi pastāv vecāku atbalsts, un pusaudzis spēj izvēlēties prosociālus draugus, līdz ar to samazinot saskarsmi ar pāridarītājiem un situācijām, kuras saistās ar vardarbību (Smith, Flay, Cell, & Weisberg, 2001).

Turcijā veiktajā pētījumā konstatēts, ka pusaudža pārmērīgi ciešas attiecības ar māti ir riska faktors kļūt par upuri, jo vecāks, pārlietu aizsargājot savu bērnu no sarežģītām situācijām, rada bērnam grūtības patstāvīgi tās atrisināt, jo pusaudzim nav attīstījusies atbilstoša psiholoģiskā autonomija, pašapziņa un spējatikt galā ar radušajām problēmām (Barber, Stolz, & Olsen, 2005).

Pāridarītāju ģimenes raksturojums. Galvenās iezīmes ģimenei, kurā bērnam var attīstīties vardarbīga uzvedība, ir drošas piesaistes un emocionālā siltuma trūkumsno bērna primārajiem apgādniekiem, kā arī konsekventas disciplīnas trūkums brīžos, kad bērns izrāda agresīvu uzvedību, un tas, ka vecāki izmanto agresīvas bērnu audzināšanas pieejas, tostarp fizisku sodīšanu (Stevens, Bourdeaudhuji, & Oost, 2002).

Šīs iezīmes visbiežāk mēdz būt nestabilās ģimenēs, kurās notiek konflikti, šķiršanās vai atkārtotas laulības (Lowenstein, 1978, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Konflikta pārņemtas mājās novērojama pārlieta varas nelīdzsvarotība starp tēvu un māti (tēviem esot varenākiem, spēcīgākiem), kā arī destruktīvas formas vecāku problēmu risināšanā, kas ir iemācījušas agresīvu uzvedību bērniem, kuru tie īsteno pret saviem vienaudžiem. Vecāki nestabilās vai naidīgās attiecībās var arī radīt izteikti daudz negatīvismu bērnam (Olweus, 1980, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Bērni tādējādi iemācās savus agresīvās reaģēšanas modeļus no naidīgajiem vecākiem, aprūpētājiem vai brāļiem un māsām, kas tos fiziski ļaunprātīgi aizskar (ieplaukā vai sit), vai gūst pieredzi, redzot vecāku savstarpējo

vardarbību (Hoover, Noll, & Olsen, 2003). Zēniem ir tendence kļūt par pāridarītājiem, ja audzināšanas stils ir naidīgs un agresīvs (Perry, Hodges, & Egan, 2001).

Zemas prasmes audzināšanā un autoritārās audzināšanas stils arī veicina uzvedības problēmas bērnos (Baldry & Farrington, 2000; Perry, Hodges, & Egan, 2001). Pāridarītāju vecāki kavē autonomijas attīstību un nenodrošina bērniem iespējas izteikt savas jūtas un viedokļus (Hoover, Noll, & Olsen, 2003; Stevens, Bourdeaudhuji, & Oost, 2002). Viņi izmanto arī noteikumus, kas veicina agresīvu uzvedību (Oliver et al., 1994, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Zems vecāku monitorings arī veicina vardarbīgu uzvedību. Bērni, kuri pavada daudz laika bez pieaugušo uzraudzības, mēdz justies atstāti novārtā un vientuļi (Espelage, Bosworth, Karageorge, & Daytner, 1996, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Pāridarītāji vairāk nekā citi bērni ziņo, ka viņu vecāki nerūpējas par viņiem un neiesaistās viņu dzīvē (Olweus, 1984, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010).

Upuru ģimenes raksturojums ir līdzīgs pāridarītāju ģimenes raksturojumam, ietverot spēka sadalījuma problēmas starp tēvu un māti, ambivalentas attiecības ar brāļiem un māsām, nepietiekamu disciplīnu un agresīvās audzināšanas izmantošanu. Amerikas Savienotajās Valstīs un citās Rietumu valstīs viktimizētās meitenes parasti ir pakļautas pārmērīgam vecāku negatīvismam un naidīgumam, viņām trūkst autonomijas iespējas, parasti meitenēm ir saspringtas attiecības ar savām mātēm (Rican et al., 1993; Rigby, 1993, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Turpretim viktimizētiem zēniem ir sarežģītas vecāku un bērnu attiecības, ko raksturo intensīvs tuvums, it īpaši ar savām mātēm (Olweus, 1980, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole & Waktita, 2010). Viktimizētie zēni piedzīvo arī vairāk negatīvisma no saviem tēviem un vājas tēva–dēla attiecības vai saspringtas attiecības ar tēvu, kurš nav uzņēmis audzināšanu (Olweus, 1980, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010).

Kad zēnu vecāki ir pārmērīgi sargājoši, tie traucē bērnam mācīties problēmu risināšanu, veikt pārrunas un risināt konfliktus, gūt iemaņas, mijiedarbojoties ar vienaudžiem vai brāļiem un māsām. Pat tad, ja pārmērīgi sargātiem bērniem ir šīs prasmes, viņi nevēlas tās izmantot (Hoover, Noll, & Olsen, 2003). Pārmērīgi sargātie bērni (parasti zēni) tāpēc nevar attīstīt spēju nodalīt sevi no vecākiem (parasti mātēm), un viņiem ir problēmas ar autonomijas un identitātes veidošanos pusaudžu gados (Kameguchi & Murphy-Shigematsu, 2001).

Pētījumā konstatēja, ka skolēniem ar zemākas kvalitātes attiecību piesaisti ir lielākas iespējas kļūt par pāridarītājiem vai upuriem nekā viņu vienaudžiem ar augstākas kvalitātes

attiecību piesaisti (Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Sociāli ekonomiskais statuss pieļauj dažādu saistību ar vienaudžu vardarbību, šobrīd pētījumu rezultāti ir pretrunīgi, ietverot visas iesaistītās lomas (pāridarītājs, upuris, pāridarītājs–upuris) (Tippet & Wolke, 2014).

Šobrīd literatūrā uzsvērtā saistība starp zemu SES un upuri vai pāridarītāju–upuri (Alikasifoglu et al., 2007; Janssen et al, 2011). Precīzāk, pētījumu rezultāti uzrāda, ka upurim, kurš piedzīvojis vienaudžu vardarbību, ir saistība ar zemāku vecāku izglītības līmeni (Janssen et al, 2012; Nordhagen et al., 2005), zemu vecāku nodarbinātību (Lemstra et al., 2012), ģimeņu finansiālo nevienlīdzību (Lumeng et al., 2010; Bowes et al., 2009) un finansiālo trūkumu (Glew et al., 2005). Turklāt vairāki pētījuma rezultāti norāda, ka pāridarītāji–upuri biežāk nāk no sociālekonomiski zemāk situētām ģimenēm (Janssen et al, 2011; Janssen et al , 2012), ietverot zemu mātes izglītības līmeni (Alikasifoglu et al., 2007) un zemu vecāku nodarbinātību (Magklara et al., 2010). Tomēr citi pētījumi neuzrāda saistību starp SES un upuri vai pāridarītāju–upuri (Nordhagen et al., 2005; Garner & Hinton, 2010; Ma, 2001).

2014. gadā veiktā metanalīze apkopoja iepriekš veiktos pētījumus un secināja, ka 22 pētījumos tika konstatēta saistība starp upuri un SES. 16 no šiem pētījumiem uzrādīja saistību ar zemu SES, bet 11 pētījumos ar augstu SES. 19 pētījumu rezultāti uzrādīja saistību starp pāridarītāju un SES, 10 no šiem pētījumiem sniedza datus, kas uzrādīja saistību ar zemu SES, bet 13 –ar augstu SES. Vienā longitudinālā pētījumā tika konstatēta cieša saistība starp pāridarītāja vardarbību pret vienaudžiem ar zemu SES, un sešos longitudinālos pētījumos rezultāti uzrāda cieša saistība starp pāridarītāja vardarbību pret vienaudžiem ar augstu SES. Deviņos pētījumos konstatēja saistību starp SES un pāridarītāju–upuri, seši no šiem pētījumiem rezultāti norāda saistību ar zemu SES, bet pieci sniedza datus par augstu SES. Vienā longitudinālā pētījumā konstatēja ciešu saistību starp pāridarītāju–upuri un zemu SES (Tippet & Wolke, 2014).

Pēdējos gados pieaug veikto pētījumu skaits par vienaudžu vardarbību un SES, literatūrā tiek uzsvērts, ka gan upuris, gan pāridarītājs un pāridarītājs–upuris nāk no zemāka sociāli ekonomiskā slāņa, bet pētījumi līdz šim nav viennozīmīgi un pārliecinoši. Pirmkārt, pētījumos atšķiras SES izmantotie kritēriji; daži izmanto kombinētus kritērijus, apvienojot vairākus rādītājus, piemēram, vecāku izglītību, ienākumu līmeni un profesiju, bet citi koncentrējas uz vienu sociālekonomisko rādītāju, visbiežāk, vecāku izglītību, ienākumu līmeni vai nodarbošanos. Tādēļ iespējamās atšķirības pētījumos par vienaudžu vardarbības saistību ar SES, jo tajos atšķiras izmantotie SES kritēriji, kuri izmantoti konkrētajā pētījumā, tādēļ rezultātu interpretācijā ir jāņem

vērā, ka pētījuma rezultāti attiecas konkrēti uz izmantoto SES kritēriju, nevis uz SES kopumā. Daži pētījumi atspoguļo vāju saistību ar zemu SES un vienaudžu vardarbību, citi – ciešu un statistiski nozīmīgu saistību starp vienaudžu vardarbību un SES, savukārt vēl citi pētījumi saistību neuzrāda. Nav daudz pētījumu, kur tiktu aplūkots, kā vienaudžu vardarbību ietekmē vecāku noraidījums pret bērnu un sociālekonomiskie faktori. Iepriekš aprakstītajos pētījumos ir dotas netiešas norādes, ka šāda saistība varētu pastāvēt. Līdz ar to būtu nozīmīgi aplūkot šos trīs faktoros kopumā un veikt pētījumu Latvijas pusaudžu izlasei.

Pētījuma mērķis: Noskaidrot vai pastāv statistiski nozīmīgas saistības starp vienaudžu vardarbību un mātes noraidījumu-pieņemšanu pret bērnu saistībā ar ģimenes finansiālo stāvokli. Kā arī noskaidrot kādi mainīgie lielumi prognozē pārciesto un veikto vienaudžu vardarbību.

Pētījuma jautājumi:

1. Kādas ir savstarpējās saistības starp pusaudžu novērtēto mātes pieņemšanu-noraidījumu, sociālekonomisko stāvokli, pārciesto un veikto vienaudžu vardarbībā?
2. Kādas ir savstarpējās saistības starp pusaudžu novērtēto mātes pieņemšanu-noraidījumu, sociālekonomisko stāvokli, pārciesto un veikto vienaudžu vardarbībā, meiteņu un zēnu grupā?

Pētījuma papildjautājumi:

3. Cik lielā mērā pusaudžu novērtētais mātes pieņemšana-noraidījums un sociālekonomiskais statuss prognozē pārciesto vienaudžu vardarbību?
4. Cik lielā mērā pusaudžu novērtētais mātes pieņemšana-noraidījums, ģimenes sociālekonomiskais statuss prognozē vienaudžu vardarbības veikšanu?

METODE

Pētījuma dalībnieki

Pētījumā piedalījās 114 pusaudži no vispārīzglītojošām skolām, vecumā no 13-16 gadiem (ar vidējo vecumu 14,34 gadi, SD=0,14). Sākotnēji 143 skolēni aizpildīja aptaujas, bet tika konstatēts, ka 41 aptaujas bija nederīgas un tās netika izmantotas tālāko datu aprēķinos. Līdz ar to pētījuma izlases apjoms ir 114 dalībnieki, no kuriem 63 meitenes un 39 zēni. Dalībnieku ģimenes finansiālais stāvoklis : 4 (4%) dalībnieki norādīja, ka trūkst pat nepieciešamākais, 13 (12%) dalībnieki norādīja, ka ir tikai pats nepieciešamākais, 35(30%) dalībnieku norādīja, ka iztiek vidēji, 52(45%) dalībnieku norādīja, ka esam diezgan pārtikuši un 10 (9%) pētījuma dalībnieki norādīja, ka var atļauties visu, ko vēlamies. Mātes izglītības līmeni dalībnieki norādīja: 7 (7%) pamatskolas, 41 (37%) vidusskolas/vidējā profesionālā, 17 (16%) nepabeigta augstākā, 27(24%) bakalaura grāds, 17 (15%) maģistra grāds un 1(1%) doktora grāds.

Instrumentārijs

Pētījumā tika izmantotas divas aptaujas. Pirmā aptauja- „Novērtējuma aptauja par vecāku pieņemšanu-noraidījumu” (Adolscence Acceptance Rejection Questionnaire (PARQ) child version, Rohner, 1991). Latvijā adaptējusi Sanita Narkevica (2012). Aptauja paredzēta bērniem vecumā no 10-18 gadiem. Aptauja sastāv no divām formām: mātes un tēva, šī pētījuma ietvaros tika izmantota tikai mātes forma. Katra aptaujas forma sastāv no 60 apgalvojumiem, kuri raksturo mātes attieksmi un uzvedību attiecībā pret bērnu. Uz katru apgalvojumu var atbildēt ar vienu no četriem atbilžu variantiem („gandrīz vienmēr/vienmēr”, „dažreiz”, „reti”, „gandrīz nekad/nekad”). Aptaujai ir četras skalas: emocionālā siltuma un gādības (piemēram, „ Ir ieinteresēta tajā, ko daru”; ” Rūpējas par mani ar mīlestību un gādību”); naidīguma un agresijas (piemēram, „ Piekasās un bar mani, kad neklausu”; „Sit mani pat tad, kad neesmu to pelnījis”); vienaldzības un nolaidības (piemēram, „Nevelta man uzmanību”; „Nepievērš man uzmanību tik ilgi, kamēr pats neizrādu iniciatīvu”); un mīlestības izpausmes trūkums (piemēram, „Kliedz uz mani, kad esmu dusmīgs”; „ Uztver mani par traucēkli”; „ ..., ka es viņai nepatīku”). Šajā pētījumā Kronbaha alfas jeb iekšējās saskaņotības rādītāji aptaujas skalām ir šādas: emocionālais

siltums un gādība $\alpha=0,94$; naidīgums un agresija $\alpha=0,87$; vienaldzība un nolaidība $\alpha=0,85$ un mīlestības izpausmes trūkums) $\alpha=0,82$.

Otrā aptauja - Olweusa pāridarītāju/upuru aptauja (Olweus Bully/Victim Questionnaire, 1996), Latvijā adaptējusi Sanita Gludāne (2013). Aptauja sastāv no 40 jautājumiem, kas mēra upuru/pāridarītāju vardarbības izteiktību. Aptaujā tiek izdalītas divas apakšskalas: pāridarīšana (turpmāk tekstā „vardarbības veikšana”) un kļūšana par upuri (turpmāk tekstā „pārciestā vardarbība”), vardarbības veikšanas jautājumi, piemēram, cik bieži „Tu esi sitis, grūstījis, spēris vai ieslēdzis kādā telpā, kādu no saviem skolas biedriem”, un pārciestās vardarbības jautājumi, piemēram, „Cik bieži tavi skolas biedri ir par tevi smējušies vai tevi apsukājuši ar aizvainojošiem vai sāpinošiem vārdiem?”. Šie apakšskalas jautājumi tiek mērīti Likertas skalā (1.nekad; 2.vienas vai divas reizes; 3. 2-3 reizes mēnesī; 4. reizi nedēļā; 5 pāris reizes nedēļā). . Šajā pētījumā pārciestās vardarbības apakšskalā Kronbaha alfas ir $\alpha = 0,72$ vardarbības veikšanas apakšskalā Kronbaha alfa ir $\alpha = 0,76$. Aptauja paredzēta lietošanai no 12 gadu vecuma. Pētījuma dalībniekiem tika uzdoti arī sociāldemogrāfiski jautājumi, kurā tika jautāts par dalībnieka vecumu, dzimumu, dzīves vietu un mātes izglītības līmeni.

Procedūra

Dati tika ievākti 2015.gada pavasarī. Dati ievākšanas veids bija frontāli, skolā skolēniem tika lūgts piedalīties pētījumā un aizpildīt aptauju. Respondenti tika informēti, ka piedalīšanās pētījumā ir brīvprātīga, un, ka dati būs anonīmi un tiks analizēti tikai apkopotā veidā. Respondentiem aizpildot aptauju, bija nosacīts laika ierobežojums-viena mācību stunda (40 min), visi respondenti iekļāvās paredzētajā laikā. Datu apstrādei un statistiskajai analīzei tika izmantota datorprogramma SPSS 20 versija.

REZULTĀTI

Lai atbildētu uz pētījuma jautājumiem sākumā tika aprēķināti katras skalas statistiskie rādītāji, rezultāti attēloti 1.tabulā. Novērtējot pusaudžu sniegto novērtējumu par mātes pieņemšanu-noraidījumu un vienaudžu vardarbību statistiskos rādītājus, tika aprēķināts Kolmogorova-Smirnova kritērijs aptaujas skalām. Tika konstatēts, ka skalas neatbilst normālam sadalījumam. Līdz ar to, lai atbildētu uz pētījuma izvirzītajiem jautājumiem, tika izmantotas neparametriskās metodes, jo pētījuma aptaujas skalas neatbilst normālam sadalījumam. Rezultāti atspoguļoti 1.tabulā.

1.tabula

Pusaudžu novērtējums par mātes pieņemšanu noraidījumu, pašu veikto un pārciesto vienaudžu vardarbību, aprakstoši statistiskie un Kolmogorova-Smirnova kritērija rādītāji

Skalas	M	SD	λ	P
Vienaudžu vardarbība				
veiktā vardarbība	1,38	0,42	0,23	0,00
pārciestā vardarbība	1,63	0,47	0,15	0,00
Mātes pieņemšana-noraidījums				
emocionālais vēsums	1,60	0,53	0,18	0,00
naidīgums un agresija	1,66	0,47	0,16	0,00
vienaldzība un nolaidība	1,63	0,42	0,18	0,00
mīlestības izpausmes trūkums	1,68	0,51	0,1	0,00

Lai atbildētu uz pirmo pētījuma jautājumu „Kādas ir savstarpējās saistības starp pusaudžu novērtēto mātes pieņemšanu-noraidījumu, sociālekonomisko stāvokli, pārciesto vardarbību un veikto vardarbību?” tika izmantots Spīrmena korelācijas aprēķins. Kā redzams 2.tabulā iegūtie korelācijas koeficienti rāda, ka pastāv statistiski pozitīva korelācija starp pusaudžu uzrādīto pārciesto un veikto vienaudžu vardarbību ($r=0,27, p<0,01$). Tas nozīmē, ka pusaudžiem novērtējot augstāk pārciesto vienaudžu vardarbību, pusaudži uzrāda arī augstāku veikto vienaudžu vardarbību. Statistiski pozitīva korelācija pastāv starp pusaudžu uzrādīto veikto vienaudžu vardarbību un novērtēto mātes vienaldzību un nolaidību ($r=0,24, p<0,01$). Tas nozīmē, ka pusaudžiem uzrādot augstāk veikto vienaudžu vardarbību, pusaudži novērtē arī augstāk mātes vienaldzību un nolaidību pret pusaudzi. Ģimenes finansiālais stāvoklis statistiski negatīvi korelē ar mātes emocionālo vēsumu ($r=-0,25, p<0,01$), mātes naidīgumu/agresiju

($r=-0,19$, $p<0,05$), mātes vienaldzību un nolaidību ($r=-0,23$, $p<0,01$), mātes kopējo noraidījumu ($r=-0,21$, $p<0,05$). Tas nozīmē, ka pusaudžiem novērtējot augstāk savas ģimenes finansiālo stāvokli, pusaudži uzrāda māzāku mātes emocionālo vēsumu, naidīgumu un agresiju, vienaldzību un nolaidību un kopējo mātes noraidījums pret pusaudzi, un otrādi. Iegūtie korelācijas rezultāti norāda arī uz to, ka pastāv statistiski pozitīva korelācija starp visām mātes noraidījuma skalām. Rezultāti atspoguļoti 2.tabulā.

2.tabula

Pusaudžu novērtējums par mātes pieņemšanu-noraidījumu, pašu veikto un pārciesto vienaudžu vardarbību un ģimenes sociālekonomisko stāvokli, Spīrmena korelācijas koeficients (n=114)

Mainīgie lielumi	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.p. veiktā vardarbība	—								
2.p. pārciestā vardarbība	0,27**	—							
3.m. emocionālais vēsums	0,11	-0,03	—						
4.m. naidīgums un agresija	0,06	0,13	0,56**	—					
5.m. vienaldzība un nolaidība	0,24*	0,15	0,67**	0,35**	—				
6.m. mīlestības izpausmes trūkums	0,01	0,08	0,59**	0,73**	0,48**	—			
7.m. noraidījums	0,13	0,08	0,86**	0,71**	0,75**	0,83**	—		
8.m. izglītība	0,13	-0,09	-0,05	0,10	-0,11	0,05	-0,01	—	
9.ģimenes finansiālais stāvoklis	0,05	0,05	-0,25**	-0,19*	-0,23**	-0,08	-0,21*	0,32**	—

Piezīme. p. =pusaudžu; m. =mātes

* $p<0,05$, ** $p<0,01$;

Lai pievērstos otram pētījuma jautājumam „Kādas ir savstarpējās saistības starp pusaudžu novērtēto mātes pieņemšanu-noraidījumu, sociālekonomisko stāvoklī, pārciesto un veikto vienaudžu vardarbībā, meiteņu un zēnu grupā?” sākotnēji tika aprēķināts, vai starp meiteņu un zēnu grupām pastāv atšķirības, šim aprēķinam tika izmantots Manna-Vitneja kritērijs (rezultāti atspoguļoti 3.tabulā). Manna-Vitneja kritērija rezultāti parāda, ka statistiski nozīmīgas atšķirības starp dzimuiem nav nevienā no aptaujas skalām.

Pusaudžu dzimumatšķirības par novērtēto mātes pieņemšanu-noraidījumu, pašu veikto un pārciesto vienaudžu vardarbību un ģimenes sociālekonomisko stāvokli, aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji (n=114)

Skalas	Sievietes (n=63)		Vīrieši (n=51)		U	P
	M	SD	M	SD		
p. veiktā vardarbība	1,32	0,33	1,45	0,49	1497,00	0,53
p. pārciestā vardarbība	1,69	0,52	1,56	0,38	1412,50	0,27
m. emocionālais vēsums	1,63	0,61	1,57	0,41	1529,00	0,66
m. naidīgums un agresija	1,70	0,51	1,59	0,42	1411,50	0,27
m. vienaldzība un nolaidība	1,64	0,46	1,61	0,37	1549,50	0,74
m. mīlestības izpausmes trūkums	1,69	0,55	1,67	0,45	1589,50	0,92
m. noraidījums	6,67	1,89	6,44	1,44	1540,50	0,71
m. izglītība	3,25	1,33	2,89	1,15	1257,50	0,16
ģimenes finansiālais stāvoklis	3,41	1,01	3,73	0,72	1403,00	0,21

Piezīme. p.=pusaudžu; m.=mātes

Lai noskaidrotu „Kādas savstarpējās saistības pastāv pusaudžu novērtētajā mātes pieņemšanā-noraidījumā, sociālekonomiskajā stāvoklī, pārciestajā un veiktajā vienaudžu vardarbībā, meiteņu un zēnu grupā?” tika izmantots Spīrmena korelācijas aprēķins.

Korelācijas rezultāti meiteņu grupā norāda uz to, ka pastāv statistiski pozitīva korelācija starp meiteņu novērtēto pārciesto un veikto vardarbību ($r=0,28, p<0,05$), novērtēto mātes emocionālo vēsumu ($r=0,26, p<0,05$), novērtēto mātes naidīgumu un agresiju ($r=0,30, p<0,01$), novērtēto mātes vienaldzību un nolaidību ($r=0,27, p<0,05$) un novērtēto kopējo mātes noraidījumu ($r=0,31, p<0,05$). Tas nozīmē, ka meitenes uzrāda augstāk veikto vienaudžu vardarbību, augstāk arī novērtē pārciesto vienaudžu vardarbību, mātes emocionālo vēsumu, mātes naidīgumu un agresiju, mātes vienaldzību un nolaidību, un mātes kopējo noraidījumu. Rezultāti atspoguļoti 4.tabulā.

Savukārt, ģimenes finansiālais stāvoklis statistiski negatīvi korelē ar mātes emocionālo vēsumu ($r=-0,36, p<0,01$), mātes naidīgumu/agresiju ($r=-0,25, p<0,05$), mātes vienaldzību un nolaidību ($r=-0,35, p<0,05$), un mātes kopējo noraidījumu ($r=-0,33, p<0,01$). Tas nozīmē, ka meitenēm novērtējot augstāk savas ģimenes finansiālo stāvokli, meitenes uzrāda mazāku mātes emocionālo vēsumu, naidīgumu un agresiju, vienaldzību un nolaidību un kopējo mātes

noraidījums pret meitu, un otrādi. Iegūtie korelācijas rezultāti norāda arī uz to, ka pastāv statistiski pozitīva korelācija starp visām mātes noraidījuma skalām.

4.tabula

Meiteņu novērtējums par mātes pieņemšanu-noraidījumu, pašu veikto un pārciesto vienaudžu vardarbību un ģimenes sociālekonomisko stāvokli, Spīrmena korelācijas koeficients (n=63)

Mainīgie lielumi	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.p. veiktā vardarbība	—								
2.p. pārciestā vardarbība	0,28*	—							
3.m. emocionālais vēsums	0,26*	0,13	—						
4.m. naidīgums un agresija	0,30*	-0,02	0,64**	—					
5.m. vienaldzība un nolaidība	0,27*	0,05	0,75**	0,38**	—				
6.m. mīlestības izpausmes trūkums	0,23	-0,05	0,63**	0,76**	0,47**	—			
7.m. noraidījums	0,31*	0,07	0,91**	0,82**	0,75**	0,83**	—		
8.m. izglītība	0,07	-0,18	-0,17	0,15	-0,21	0,01	-0,07	—	
9.ģimenes finansiālais stāvoklis	-0,06	-0,10	-0,36**	-0,25*	-0,35*	-0,13	-0,33**	0,43**	—

Piezīme. p.=pusaudžu; m.=mātes

*p<0,05, **p<0,01

Korelācijas rezultāti zēnu grupā norāda uz to, ka pastāv statistiski pozitīva korelācija starp zēnu novērtēto pārciesto un veikto vardarbību ($r=0,28$, $p<0,05$). Tas nozīmē, ka zēni novērtē augstāk veikto vienaudžu vardarbību, jo uzrāda augstāk pārciesto vienaudžu vardarbību. Statistiski nozīmīga pozitīva korelācija pastāv starp zēnu novērtēto veikto vienaudžu vardarbību un novērtēto mātes naidīgumu un agresiju ($r=0,32$, $p<0,05$). Tas nozīmē, ka zēniem novērtējot augstāk veikto vienaudžu vardarbību, zēni augstāk novērtē mātes naidīgumu un agresiju pret viņu. Iegūtie korelācijas rezultāti norāda arī uz to, ka pastāv statistiski pozitīva korelācija starp visām mātes noraidījuma skalām (izņemot starp zēnu novērtēto mātes naidīgumu/agresiju un novērtēto mātes vienaldzību/nolaidību). Rezultāti atspoguļoti 5.tabulā.

Zēnu novērtējums par mātes pieņemšanu-noraidījumu, pašu veikto un pārciesto vienaudžu vardarbību un ģimenes sociālekonomisko stāvokli, Spīrmena korelācijas koeficients (n=51)

Mainīgie lielumi	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.p. veiktā vardarbība	—								
2.p. pārciestā vardarbība	0,28*	—							
3.m. emocionālais vēsums	-0,05	0,11	—						
4.m. naidīgums un agresija	-0,18	0,32*	0,46**	—					
5.m. vienaldzība un nolaidība	0,19	0,25	0,46**	0,20	—				
6.m. mīlestības izpausmes trūkums	-0,23	0,21	0,49**	0,65**	0,47**	—			
7.m. noraidījums	-0,07	0,26	0,72**	0,71**	0,66**	0,85**	—		
8.m. izglītība	0,27	0,03	0,27	-0,09	0,11	-0,07	-0,13	—	
9.ģimenes finansiālais stāvoklis	0,15	0,06	-0,05	-0,11	-0,01	-0,01	-0,07	0,1	—

Piezīme.korelācijas ar mātes izglītību veiktas ar n=47; p.=pusaudžu; m.=mātes

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$;

Lai atbildētu uz pētījuma papildjautājumu „Cik lielā mērā pusaudžu novērtētais mātes pieņemšana-noraidījums un sociālekonomiskais statuss prognozē pārciesto vienaudžu vardarbību?” tika izmantota soļu regresijas analīze. Iegūtais regresijas modelis ievadot nav statistiski nozīmīgs $F(7, 102)=1,42$, $p > 0,05$. Regresijas modelis neizskaidro atkarīgā mainīgā pārciesto vienaudžu vardarbības variāciju.

Lai atbildētu uz otro pētījumu papildjautājumu „Cik lielā mērā pusaudžu novērtētais vecāku pieņemšana-noraidījums, ģimenes socioekonomiskais statuss pārciestā vardarbība prognozē vienaudžu vardarbības veikšanu?” tika izmantota soļu regresijas analīze. Rezultāti atspoguļoti 6.tabulā.

Soļu lineārās regresijas analīzes rezultāti, mātes pieņemšanai-noraidījumam pret bērnu un sociālekonomiskais statuss, prognozējot vienaudžu vardarbības veikšanu (n=114)

Neatkarīgais mainīgais	B	SE B	β
1.solis			
Dzimums	0,16	0,08	0,19*
2.solis			
Dzimums	0,17	0,84	0,21*
Ģimenes finansiālais stāvoklis	0,01	0,05	0,01
Mātes izglītības līmenis	0,04	0,04	0,12
3. solis			
Dzimums	0,19	0,08	0,22*
Ģimenes finansiālais stāvoklis	0,04	0,05	0,08
Mātes izglītības līmenis	0,04	0,04	0,12
m. Emocionālais vēsums	-0,10	0,12	-0,12
m.Naidīgums un agresija	0,15	0,15	0,18
m.Vienaldzība un nolaidība	0,46	0,13	0,46**
m.Mīlestības izpausmes trūkums	-0,23	0,15	-0,27

Piezīme. 1.solis $R^2=0,04$, $F(1, 108)=3,93$, $p<0,05$; 2.solis $R^2=0,05$, $F(3,106)=1,18$, $p>0,05$; 3.solis $R^2 =0,16$, $F(7,102)=2,86$, $p<0,01$. m. =mātes.

* $p<0,05$, ** $p<0,01$

Regresijas analīze rāda, ka 1. un 3. regresijas soļa modeļi ir statistiski nozīmīgi. Pirmajā solī $F(1, 108) = 3,93$, $p < 0,05$, kas nozīmē, ka modelī iekļautais neatkarīgais mainīgais (dzimums) statistiski nozīmīgi prognozē vienaudžu vardarbības veikšanas izmaiņas. Regresijas modelis norāda, ka 4% no veiktās vienaudžu vardarbības rādītāju variāciju var izskaidrot ar dzimumu. Trešajā solī $F(7,102) = 2,86$, $p < 0,01$, regresijas modeļi iekļautie neatkarīgie mainīgie statistiski nozīmīgi prognozē vienaudžu vardarbības veikšanas izmaiņas. Regresijas modelis norāda, ka 16% no veiktās vienaudžu vardarbības rādītāju variāciju var izskaidrot ar dzimumu, pusaudžu pašu novērtēto mātes emocionālo vēsumu, naidīgumu/agresiju, vienaldzību/nolaidību, mīlestības izpausmes trūkumam, novērtēto mātes izglītības līmeni un ģimenes finansiālo stāvokli. Statistiski nozīmīgi prognozētāji, kas izskaidro vienaudžu veikto vardarbību ir dzimums ($\beta = 0,22$, $p < 0,05$) un pusaudžu pašu novērtētā mātes vienaldzība un nolaidība ($\beta = 0,46$, $p < 0,01$).

DISKUSIJA

Pētījuma mērķis bija noskaidrot vai pastāv statistiski nozīmīgas saistības starp vienaudžu vardarbību un mātes noraidījumu-pieņemšanu pret bērnu saistībā ar ģimenes finansiālo stāvokli. Kā arī noskaidrot kādi mainīgie lielumi prognozē pārciesto un veikto vienaudžu vardarbību. Pētījuma rezultāti rāda, ka statistiski pozitīva korelācija pastāv starp pusaudžu uzrādīto veikto vienaudžu vardarbību un novērtēto mātes vienaldzību un nolaidību, tātad jo augstāk pusaudži novērtējuši paša veikto vienaudžu vardarbību, jo augstāk ir novērtēta mātes vienaldzība un nolaidība. Meiteņu grupā statistiski nozīmīgas, pozitīvas saistības pastāv starp meiteņu norādīto pašas veikto vienaudžu vardarbību un pašas novērtēto mātes emocionālo vēsumu, mātes naidīgumu un agresiju, mātes vienaldzību un nolaidību un kopējo mātes noraidījumu. Tātad, jo augstāk meitenes novērtējušas pašas veikto vienaudžu vardarbību, jo augstāk novērtēts mātes emocionālais vēsums, naidīgums, agresija, vienaldzība, nolaidība un kopējais mātes novērtētais noraidījums.

Šī pētījuma rezultāti ir saskaņā ar iepriekšējos pētījumos iegūtajiem rezultātiem. Longitudināls pētījums uzrādīja saistību starp pusaudžu izjusto noraidījumu no vecākiem un deviantu uzvedību pusaudžu vecumā. Pētījuma rezultāti pauda arī saistību starp deviantu uzvedību un zemu sociāli ekonomisko stāvokli ģimenē. Pusaudžiem, kuri nebija izjūti noraidījumu no saviem vecākiem neuzrādīja deviantu uzvedību (Glueck & Glueck, 1968, kā minēts, Rohner & Britner, 2002). Bērnu un pusaudžu problēmas tiek saistītas ne tikai ar vecāku pausto noraidījumu, bet arī ar vecumu, dzimumu, ģimenes mijiedarbības modeli, konfliktu risināšanas spējām, vecāku pastiprināto bērna uzraudzību („monitoringu”), ģimenes sociālo statusu sabiedrībā un indivīda etnisko piederību (Walsh, Beyer, & Petee, 1987, kā minēts, Rohner & Britner, 2002). Līdzšinējo pētījumu autori norāda, ka vardarbība pusaudžu vidū nereti ir saistīta ar attieksmi, ko pusaudži piedzīvo savās ģimenēs (Khaleque & Rohner, 2002). Olweuss (Olweus, 1993a), un vienaudžu vardarbību specifiku saista ar ģimenes faktoriem. Piemēram, šajās ģimenēs vecāki biežāk bijuši iecietīgi pret agresīvu uzvedību un akceptējuši pārliecinošu spēka lietošanu, izmantojot fizisku sodīšanu. Vardarbības cikls, kas attīstās ģimenēs, kur bērns piedzīvo un arī izmanto vardarbību, vēlāk pāraug vardarbībā vienaudžu vidū (Coloroso, 2003).

Mātes vienaldzība un nolaidība ir raksturīga divos veidos. Vienā, kad bērns nav izjutis emocionālu atbalstu un drošību, un otrs uzvedības veids- nepietiekama vecāku uzraudzība vai „monitorings” pār bērnu. Emocionālais atbalsts un drošā piesaiste bērnam no vecāka ir ļoti nepieciešama. Skolēniem ar zemākas kvalitātes attiecību piesaisti ir lielākas iespējas kļūt par pāridarītājiem vai upuriem nekā viņu vienaudžiem ar augstākas kvalitātes attiecību piesaisti (Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Zemas prasmes audzināšanā un autoritārās audzināšanas stils arī veicina uzvedības problēmas bērnos (Baldry & Farrington, 2000; Perry, Hodges, & Egan, 2001). Pāridarītāju vecāki kavē autonomijas attīstību un nenodrošina bērniem iespēju izteikt savas jūtas un viedokļus (Hoover, Noll, & Olsen, 2003; Stevens et al., 2002). Emocionālā saikne starp bērnu un vecāku ir vājāka tajās ģimenēs, kur bērni ir piedzīvojuši vardarbību, tādēļ svarīgi ir ņemt vērā savstarpējās attiecības ģimenē kā vienu no iespējamajiem riskiem bērnam tikt iesaistītam vienaudžu vardarbībā (Duncan, 2004).

Līdzšinējo pētījumu autori uzsver „monitoringu” nozīmīgumu vecāku un bērnu attiecības, tas ir nozīmīgi. Vienaudžu noraidīšana, vecāku audzināšanas stils, kā arī vecāku uzmanības veltīšana pusaudzim un interese par viņu ir īpaši svarīga, lai pasargātu pusaudzi no apstākļiem, kas veicina viņa līdzdalību vardarbīgās situācijās. Nepietiekama vecāku kontrole un laiks, ko pusaudzis pavada mājās, ir saistīts ar agresīvu uzvedību un citām uzvedības problēmām (Mott et al., 1999; Borawski et al., 2003; Gage et al., 2005). Zems vecāku „monitorings” var veicināt vardarbīgu uzvedību. Bērni, kuri pavada daudz laika bez pieaugušo uzraudzības, mēdz justies atstāti novārtā un vientuļi (Espelage et al., 1996, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Pāridarītāji vairāk nekā citi bērni ziņo, ka viņu vecāki nerūpējas par viņiem un neiesaistās viņu dzīvē (Olweus, 1984, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010).

Esošā pētījumā meitenes uzrāda vairāk saistību starp mātes attieksmi un vardarbību, nekā zēni. Ļoti iespējams, ka zēnu veiktajā vardarbībā nozīmīgāka ietekme ir no tēva nevis no mātes puses. To var skaidrot ar iepriekš veikto pētījuma rezultātiem. Erginozs ar kolēģiem konstatēja, ka zēnu grupā, kur bija zems vecāku atbalsts un zems tēvu kontroles līmenis pār pusaudzi, zēniem tas bija kā riska faktors kļūt par pāridarītāju vai upuri. Vājš akadēmiskais sniegums, plaša vienaudžu grupa (dažādos vecumos), vājas draudzības saites, neproduktīva komunikācija ar ģimenes locekļiem ir kā riska faktori, kas var veicināt pāridarītāju agresīvās izpausmes (Erginoz et al., 2003). Metanalīzes pētījumā, kur tika apkopoti 75 pētījumi, kuru mērķis bija noskaidrot saistību starp uzvedības problēmām un mātes vai tēva pausto noraidījumu pret bērnu, rezultāti

uzrādīja lielāku saistību starp deviantu, agresīvu uzvedību un tēva pausto noraidījumu, nevis no mātes puses izjusto noraidījumu (Loeber & Stouthamer-Loeber, 1986, kā minēts, Rohner & Britner, 2002). Turpretim nereti viktimizētiem zēniem ir sarežģītas vecāku un bērnu attiecības, ko raksturo pārāk intensīvs tuvums, it īpaši ar savām mātēm (Olweus, 1980, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Viktimizētie zēni piedzīvo arī vairāk negatīvisma no saviem tēviem un vājas tēva–dēla attiecības vai saspringtas attiecības ar tēvu, kurš nav adekvāti uzņēmis audzināšanas pienākumus (Olweus, 1980, kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010).

Šī pētījuma rezultāti norāda, ka riska faktori, kas prognozē vienaudžu vardarbības veikšanu ir pusaudžu novērtētā mātes vienaldzība un nolaidība, kā arī respondentu dzimums. Iegūtie rezultāti varētu būt skaidrojami ar to, ka galvenās iezīmes ģimenei, kurā bērnam var attīstīties vardarbīga uzvedība, ir drošas piesaistes un emocionālā siltuma trūkums no bērna primārajiem apgādniekiem, kā arī konsekventas disciplīnas trūkums brīžos, kad bērns izrāda agresīvu uzvedību (Stevens, Bourdeaudhuji, & Oost, 2002).

Šī pētījuma regresijas modelis uzrāda, ka dzimums ir statistiski nozīmīgs prognozētājs veiktajā vienaudžu vardarbībā. Tas nozīmē, ka šajā izlasē starp meitenēm un zēniem pastāv atšķirības pašu novērtētajā veiktajā vardarbībā, kas ir saskaņa gan ar Pasaules veselības organizācijas datiem par vienaudžu vardarbības izpaltību Latvijā. Latvijā trīspadsmit gadu vecumā 21% meiteņu un 31% zēnu norāda, ka ir veikuši vardarbību pret citiem vienaudžiem, ieņemot 2.vietu Eiropā. Savukārt, piecpadsmit gadu vecumā 23% meiteņu un 36% zēnu norāda, ka ir veikuši vardarbību pret vienaudžiem, ieņemot 1.vietu Eiropā (Currie et al., 2012). Līdzšinējie pētījuma rezultāti rāda, ka pastāv saistība starp vecāku audzināšanas stilu un vienaudžu vardarbību skolā. Zēni procentuāli daudz vairāk iesaistīti vienaudžu vardarbībā nekā meitenes (Erginoz et al., 2003).

Pāridarītājiem ir konstatētas dzimumu atšķirības. Zēni biežāk vaino savus upurus, savukārt meitenes biežāk ignorē to, ka ir noticis incidents ar upuri. Šīs atšķirības atspoguļo sieviešu vardarbības specifiku un tendenci meitenēm noliegt savu negatīvo uzvedību (Hara, 2002). Eiropas un ASV pētnieki savos darbos konstatējuši, ka vardarbības upuri un pāridarītāji biežāk ir zēni nekā meitenes. Vardarbību pret zēniem parasti veic paši zēni, bet pret meitenēm – gan zēni, gan meitenes (Boulton & Underwood, 1992; Olweus, 1991; kā minēts, Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010).

Zēnu grupā statistiski nozīmīga pozitīva korelācija pastāv starp pārciesto vienaudžu vardarbību un pašu novērtēto mātes naidīgumu un agresiju. Tātad, jo augstāk zēni novērtējuši pārciesto vienaudžu vardarbību, jo augstāk novērtēts mātes naidīgums un agresija. Pētījuma rezultāti ir saskaņā ar iepriekšējos pētījumos iegūtajiem rezultātiem. Dunkane (Duncan, 1999) pētījumā ASV konstatēja, ka vardarbības upurus salīdzinājumā ar tiem bērniem, kuri nav tikuši vardarbīgi ietekmēti, fiziski un psiholoģiski, iespējams, agrā bērnībā ļaunprātīgi aizskāruši vecāki.

Šajā pētījumā ģimenes finansiālais stāvoklis statistiski negatīvi korelē ar pusaudža uzrādīto mātes emocionālo vēsumu, mātes naidīgumu/agresiju, mātes vienaldzību un nolaidību mātes un kopējo mātes noraidījumu (gan visai izlasei kopumā, gan meiteņu grupā atsevišķi). Pētījuma rezultāti ir saskaņā ar citos pētījumos iegūtajiem rezultātiem, kas apstiprina, ja ģimenes finansiālais stāvoklis ir apgrūtināts, tad finansiālu raižu dēļ vecāki var neapzināti emocionāli atsvešināties no saviem bērniem. Ja vecāks audzina bērnu viens un, ja viņam nav citas atbalsta personas attiecībā uz bērna audzināšanu, šis faktors arī tiek uzskatīts par pietiekami nozīmīgu, kas var veicināt noraidījumu pret bērnu (Rohner, Khaleque, & Cournoyer, 2011). Iepriekš veiktā pētījuma rezultāti norāda uz saistību starp vecāku pausto noraidījumu un ģimenes SES. Ģimenēs, kurās vecāki ir labāk situēti, viņi biežāk ir atbalstošāki, spēj adekvātāk apmierināt bērna vajadzības, sniedz drošību un emocionālo siltumu (Ahmed et al., 2011).

Šī pētījuma ietvaros pētījuma rezultāti neuzrādīja saistību starp pusaudžu veikto vai pārciesto vienaudžu vardarbību un mātes izglītības līmeni vai ģimenes finansiālo stāvokli, kas daļēji saskan ar iepriekš veikto pētījuma rezultātiem. Pētījuma rezultāti neuzrāda statistiski nozīmīgus faktoros, kas prognozē pārciesto vienaudžu vardarbību. Vēl joprojām reizēm ir sastopami pretrunīgi pētījumu rezultāti par to, kā ģimenes SES ir saistītas ar vienaudžu vardarbību. Šobrīd eksistē vairāki pētījumi, kas norāda uz saistību starp zemu ģimenes SES un upuri vai pāridarītāju–upuri (Alikasifoglu et al., 2007; Janssen et al., 2011). Savukārt ir arī citi pētījumi, kuri neuzrāda šo saistību starp ģimenes SES un upuri vai pāridarītāju–upuri (Nordhagen et al., 2005; Garner & Hinton, 2010; Ma, 2001).

Izvērtējot pētījuma rezultātus, ir jāņem vērā daži pētījuma ierobežojumi. Pirmkārt, tas, ka pētījumā piedalījās salīdzinoši neliels respondentu skaits vīriešu grupā. Tas bija, jo izvērtējot respondentu aptaujas, 29 aptaujas bija nederīgas un tās netika izmantotas tālāko datu aprēķinos. Starp pētījuma datiem nebija salīdzinoši daudz respondentu, kuri norādīja savas ģimenes

finansiālo stāvokli kā zemu, līdzīgi bija arī nepietiekams respondentu skaits, kas norādītu savas mātes izglītības līmeni kā ļoti zemu (pamatskolas) vai ļoti augstu (doktora grāds). Salīdzinoši daudz respondenti (pusaudži) īsti nebija pārliecināti par savu māšu izglītības līmeni. Līdz ar to pētījuma ietvaros nebija iespējams padziļināti izpētīt saistības starp šiem mainīgajiem lielumiem (mātes izglītība un ģimenes finansiālais stāvoklis) un vienaudžu vardarbību. Otrkārt, dažiem pusaudžiem sagādāja grūtības pētījumā izmantotajā aptaujā „Novērtējums par vecāku pieņemšanu-noraidījumu” (mātes forma) aizpildīšana, jo šī aptauja tika tulkota un vizuāli noformēta, lai tā būtu pēc iespējas līdzīgāka oriģinālai aptaujas formai. Oriģinālā aptaujas aizpildīšanas nosacījumi ir nedaudz sarežģīti, jo sākotnēji pusaudžiem ir jāuzdod sev jautājums – vai sniegtais apgalvojums par māti ir patiess, un vai šī mātes uzvedība ir „gandrīz vienmēr”, vai „dažreiz”; un otrādi, ja šis apgalvojums par māti ir nepatiess, tad pusaudžiem jāuzdodot sev jautājums – vai šī mātes uzvedība ir „reti”, vai „gandrīz nekad”. Iespējams, ka pusaudžiem būtu vieglāk aizpildīt šo aptauju, ja atbildes tiktu formulētas Likerta skalā („gandrīz vienmēr”, „dažreiz”, „reti” un „gandrīz nekad”), jo tas samazinātu varbūtību, ka respondentam ir jāatbild uz jautājumiem ar dubulto noliegumu. Šāds izmainīts formāts varētu atvieglot šīs aptaujas aizpildīšanu un to būtu ieteicams izmēģināt pilotāžas pētījumā nākotnē. Treškārt, bija respondenti, kuri uz pētījumā izmantotajām aptaujām visticamāk atbildēja nenopietni, jo visas atbildes bija vienveidīgi galējos ekstrēmos. Ceturtkārt, pētījuma ietvaros netika kontrolēts un analizē iekļauti citi mainīgi, kas varētu ietekmēt vai būt saistīti ar pētījuma mainīgajiem, piemēram, vai respondentam ir abi vecāki, vai ar abiem vecākiem dzīvo kopā, cik bieži tiek pavadīts laiks kopā, vai abi vecāki strādājoši, vai ir brāļi un māsas, kāds ir respondentu novērtējums par tēvu, kāds tēvu izglītības līmenis.

Maģistra darba sociālā un praktiskā nozīme ir saistīta ar pētījuma tēmas aktualitāti un iegūtajiem rezultātiem. Šajā pētījumā rezultāti norāda, ka pastāv saistības starp pusaudžu uzrādīto veikto vienaudžu vardarbību, mātes noraidījumu un sociālekonomisko stāvokli. Iegūtie rezultāti ir nozīmīgi, jo līdz šim Latvijā ir maz pētīta un aplūkota visu šo trīs mainīgo lielumu saistība. Iegūtie rezultāti ir noderīgi gan, lai sākotnēji apzinātu faktorus, kas veicina vienaudžu vardarbību, gan arī speciālistiem, kas saskaras ar šo problēmu it īpaši skolas vidē, kur vienaudžu vardarbība ir aktuāla.

No zinātniskā skatījuma iegūtie pētījuma rezultāti apstiprina teorijā paustās atziņas un citu pētījuma rezultātus, ka pusaudžiem ar zemākas kvalitātes attiecību piesaisti ir lielākas iespējas

klūt par pāridarītājiem vai upuriem nekā viņu vienaudžiem ar augstākas kvalitātes attiecību piesaisti (Hilton, Anngela-Cole, & Waktita, 2010). Šobrīd literatūrā uzsvēta saistība starp zemu sociālekonomisko stāvokli un upuri vai pāridarītāju-upura lomu (Alikasifoglu et al., 2007; Janssen et al, 2011), bet pētījuma rezultāti šajā jomā ir atšķirīgi, vieni konstatē šīs saistības, citos pētījumos šīs saistības netika konstatētas.

Šajā pētījumā galvenie secinājumi, kas izriet no šī pētījuma, ka pastāv korelācija starp pusaudžu uzrādīto veikto vienaudžu vardarbību un novērtēto mātes vienaldzību un nolaidību. Meiteņu grupā statistiski nozīmīgas, pozitīvas saistības pastāv starp meiteņu norādīto pašas veikto vienaudžu vardarbību un pašas novērtēto mātes emocionālo vēsumu, mātes naidīgumu un agresiju, mātes vienaldzību un nolaidību un kopējo mātes noraidījumu. Zēnu grupā statistiski nozīmīga pozitīva korelācija pastāv starp pārciesto vienaudžu vardarbību un pašu novērtēto mātes naidīgumu un agresiju. Šī pētījuma rezultāti norāda, ka riska faktori, kas prognozē vienaudžu vardarbības veikšanu ir pusaudžu novērtētā mātes vienaldzība un nolaidība un respondentu dzimums.

Nākamajos pētījumos ļoti vērtīgi būtu ietvērt novērtējumu gan par māti, gan par tēvu, ietvert vairākus šos sociālekonomiskos faktoros, kas ļautu pilnīgāk aplūkot vienaudžu vardarbības saistību ar vecāku noraidījumu-pieņemšanu un sociālekonomiskiem faktoriem, to saistību un ietekmi. Būtu vēlams veikt pētījumu iesaistot arī respondentu vecākus, kas ļautu iegūt objektīvāku novērtējumu, gan par vecāku uzvedību pret bērnu, gan par sociālekonomisko situāciju ģimenē.

SECINĀJUMI

Vienaudžu sastarpējā vardarbība ir īpaši aktuāla Latvijā. Pēc Pasaules veselības organizācijas datiem Latvijā piecpadsmit gadu vecumā vardarbību ir piedzīvojuši 14% meiteņu un 17% zēnu, ieņemot 3. vietu Eiropā, bet veikuši vardarbību pret citiem ir 23% meiteņu un 36% zēnu, ieņemot 1. vietu Eiropā (Currie., et al). Saistībā ar vienaudžu vardarbību liela uzmanība ir pievērsta sociālajai un emocionālajai ietekmei uz pusaudžiem, kuri ir pāridarītāji vai upuri. Vardarbība visbiežāk notiek vienaudžu vai draugu lokā (Mishna, Wiener, & Pepler, 2008). Pētījumos pierādīts, ka vardarbība ir fiziski kaitīga un rada psiholoģisku kaitējumu visiem vardarbībā iesaistītajiem (pāridarītājiem, upuriem un aculieciniekiem), (Berger, 2007, Hawker & Boulton, 2000).

Vēl joprojām reizēm sastopami pretrunīgi pētījumu rezultāti par to, kā ģimenes SES ir saistītas ar vienaudžu vardarbību. Šobrīd eksistē vairāki pētījumi, kas uzsver saistību starp zemu ģimenes SES un upuri vai pāridarītāju–upuri (Alikasifoglu et al., 2007; Janssen et al., 2011). Savukārt ir arī citi pētījumi, kuri neuzrāda šo saistību starp ģimenes SES un upuri vai pāridarītāju–upuri (Nordhagen et al., 2005; Garner & Hinton, 2010; Ma, 2001).

Longitudināls pētījums apstiprināja saistību starp pusaudžu izjusto noraidījumu no vecākiem un deviantu uzvedību pusaudžu vecumā. Pētījuma rezultāti puda arī saistību starp deviantu uzvedību un zemu sociāli ekonomisko stāvokli ģimenē. Šī pētījuma pusaudžiem, kuri nebija izjutuši noraidījumu no saviem vecākiem neuzrādīja saistību ar deviantu uzvedību (Glueck & Glueck, 1968, kā minēts, Rohner & Britner, 2002). Bērna un pusaudžu problēmas tiek saistītas ne tikai ar vecāku pausto noraidījumu, bet arī ar vecumu, dzimumu, ģimenes mijiedarbības modeli, konfliktu risināšanas spējām, vecāku pastiprināto bērna uzraudzību („monitoringu”), ģimenes sociālo statusu sabiedrībā un indivīda etnisko piederību (Walsh, Beyer, & Petee, 1987, kā minēts, Rohner & Britner, 2002).

Pētījuma rezultātā tika secināts, ka pastāv saistības starp pusaudžu novērtēto mātes noraidījumu, sociālekonomiskiem faktoriem, veikto un pārciesto vienaudžu vardarbību. Statistiski pozitīva korelācija pastāv starp pusaudžu uzrādīto veikto vienaudžu vardarbību un novērtēto mātes vienaldzību un nolaidību, tātad jo augstāk pusaudži novērtējuši pašu veikto vienaudžu vardarbību, jo augstāk ir novērtēta mātes vienaldzība un nolaidība.

Meiteņu grupā statistiski pozitīva korelācija pastāv starp norādīto veikto vienaudžu vardarbību un novērtēto mātes emocionālo vēsumu, novērtēto mātes naidīgumu un agresiju, novērtēto mātes vienaldzību un nolaidību un novērtēto kopējo mātes noraidījumu. Tātad, jo augstāk meitenes novērtējušas veikto vienaudžu vardarbību, jo augstāk novērtēts mātes emocionālais vēsums, naidīgums, agresija, vienaldzība, nolaidība un kopējais mātes novērtētais noraidījums. Zēnu grupā statistiski nozīmīga pozitīva korelācija pastāv starp novērtēto pārciesto vienaudžu vardarbību un novērtēto mātes naidīgumu un agresiju. Tātad, jo augstāk zēni novērtējuši pārciesto vienaudžu vardarbību, jo augstāk novērtēts mātes naidīgums un agresija. Ģimenes finansiālais stāvoklis statistiski negatīvi korelē ar mātes emocionālo vēsumu, mātes naidīgumu/agresiju, mātes vienaldzību un nolaidību, mātes kopējo noraidījumu (gan visai izlasei kopumā, gan meiteņu grupā).

Pētījuma rezultāti norāda, ka faktori, kas prognozē vienaudžu vardarbību veikšanu ir dzimum un novērtētā mātes vienaldzība/nolaidība. Šī pētījuma ietvaros, pētījuma rezultāti neuzrādīja saistību starp vienaudžu vardarbību un mātes izglītības līmeni un ģimenes finansiālo stāvokli, kā arī statistiski nozīmīgi prognozētāji netika konstatēti pārciestajai vienaudžu vardarbībai.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

- Ahmed, R.A., Rohner, R. P., Khaleque, A., & Gielen, U.P. (2011). Parental acceptance and rejection: theory, measures and research in the Arab World. Retrieved October 2, 2014 from <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED514028.pdf>.
- Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., & Albayrak-Kaymak, D.(2007). Bullying behaviour and psychosocial health: results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. *European Journal of Pediatrics*. 166, 1253-1260.
- Analitis, F., Velderman, M.K., Ravens-Sieberer, U., Detmar, S., Erhart, M., Herdman, M., Berra, S., Alonso, J., & Rajmil, L.(2009). Being bullied: associated factors in children and adolescents 8 to 18 years old in 11. *European countries. Pediatrics*, 123(2),569–577.
- Arseneault, L., Cannon, M., Fisher, H.L., & Polanczyk. G., (2011). Childhood trauma and children's emerging psychotic symptoms: A genetically sensitive longitudinal cohort study. *American Journal of Psychiatry*168(1):65-72.
- Baldry, A. C., & Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 10, 17-31.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New York: General Learning Press.
- Bandura, A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Applied Psychology: An International Review*, 51, 269-290.
- Barber, B.K., Stolz, H.E., & Olsen, J.A. (2005).Parental support, psychological control, and behavioral control: assessing relevance across time, culture, and method. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 70, 1-137.
- Barboza, G.E., Schiamberg, L.B., Oehmke, J., Korzeniewski, S.J., Post, L.A.,& Heraux, C.G.(2009). Individual characteristics and the multiple contexts of adolescent bullying: an ecological perspective, *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 101-121.
- Berger, K. S. (2007). 'Update on Bullying at School', *Developmental Review*, 27, 90–126.
- Boulton, M. J., & Underwood, K. (1992). Bully/victim problems among middle school children. *British Journal of Educational Psychology*, 62, 73-87.

- Boulton, M. J., & Smith, P. K. (1994). Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology, 12*, 315-329.
- Borawski, E.A., Ievers-Landis, C.E., Lovegreen, L.D., & Trapl, E.S.(2003). Parental monitoring, negotiated unsupervised time, and parental trust: the role of perceived parenting practices in adolescent health risk behaviors. *Journal of Adolescent Health, 33*(2), 60-70.
- Bowers, L., Smith, P. K., & Binney, V. (1994). Perceived family relationships of bullies, victims, and bully/victims in middle childhood. *Journal of Social and Personal Relationships, 11*, 215-232.
- Bowes, L., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A., & Moffitt, T.E.(2009). School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 48*, (5), 545-553.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and Loss, Vol. 1: Attachment, 2nd edition*. New York: Basic Books.
- Braveman, P.A., Cubbin, C., Egerter, S., Chideya, S., Marchi, K.S., Metzler, M., & Posner, S.(2005). Socioeconomic status in health research: one size does not fit all. *Journal of the American Medical Association, 294*(22), 2879–2888.
- Bronfenbrenner, U. (1974). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist, 32*, 513-531.
- Campbell, S.B.(1995). Behavior problems in preschool children: a review of recent research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 36*(1),113–149.
- Carlisle, N. , & Rofes, E. (2007). School Bullying: Do Adult Survivors Perceive Long-Term Effects? *Traumatology,13*(1), 16-26.
- Certain, L.K., & Kahn, R.S.(2002). Prevalence, correlates, and trajectory of television viewing among infants and toddlers. *Pediatrics, 109*(4), 634–642.
- Charach, A., Pepler, D., & Ziegler, S. (1995). Bullying at school: A Canadian perspective. *Education Canada, 35*, 12-18.
- Chaux, E., Molano, A., & Podlesky, P. (2009). Socio-economic, socio-political and socio-emotional variables explaining school bullying: A contry-wide multilevel analysis. *Aggressive behavior, 35*, 520-529.
- Coloroso, B. (2003). *The bully, the bullied, and the bystander*. New York: Harper- Resource.

- Craig, W. M., & Pepler, D. J. (1995). Peer process in bullying and victimization: An observational study. *Exceptionality Education Canada*, 5, 81-95.
- Cubbin, C., LeClere, F.B., & Smith, G.S.(2000). Socioeconomic status and injury mortality: individual and neighbourhood determinants. *Journal of Epidemiology and Community Health* , 54(7), 517–524.
- Currie, C., Zanotti, c., Morgan, A., Currie, D., Looze, D.H., Roberts, C., Samdal, O. Smith. O. R F., & Barnekow, V. (2010). *Social determinants of health and well-being in Young children. International report from 2009/2010 survey*. World Health Organization. Copenhagen.
- Dake, J. A., Price J. H., & Telljohann, S. K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of School Health*, 73, 173-180.
- Delfabbro, P., Winefield, T., Trainor, S., Dollard, M., Anderson, S., & Metzger, J.(2006). Peer and teacher bullying/victimization of South Australian secondary schools students: Prevalence and psychosocial profiles. *British Journal of Educational Psychology*, 76, 71-90.
- Due, P., Lynch, J., Holstein, B., & Modvig, J.(2003). Socioeconomic health inequalities among a nationally representative sample of Danish adolescents: The role of different types of social relations. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 57(9), 692–698.
- Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P.(2005). The Health Behavior in School-Aged Children Bullying Working Group. Bullying and symptoms among school-aged children: International comparative cross-sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health*, 15, 128-132.
- Due, P., Damsgaard, M.T., Lund, R.,& Holstein, B.E(2009a). Is bullying equally harmful for rich and poor children?: A study of bullying and depression from age 15 to 27. *European Journal of Public Health*, 19(5), 464–469.
- Due, P., Merlo, J., Harel-Fisch, Y., Damsgaard, M.T., Holstein, B.E., Hetland, J., Currie, C., Gabhainn, S.N., de Matos, M.G., & Lynch, J.(2009). Socioeconomic inequality in exposure to bullying during adolescence: a comparative, cross-sectional, multilevel study in 35 countries. *American Journal of Public Health*, 99, 907–914.
- Duncan, R. D. (1999). Maltreatment by parents and peers: The relationship between child abuse, bully victimization and psychological distress. *Child Maltreatment*, 4, 45-55.

- Duncan, R. D. (2004). The impact of family relationships on school bullies and their victims. In D. L. Espelage & S. M. Swearer (Eds.), *Bullying in American schools* (pp. 227-244). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dussich, P. J., & Maekoya, C. (2007). Physical Child Harm and Bullying Related Behaviors A Comparative Study in Japan, South Africa, and the United States. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 5, 495-509.
- Dwairy, M. (2010). Parental acceptance-rejection: a fourth cross-cultural research on parenting and psychological adjustment of children. *Journal of Child and Family Studies*, 19, 30-35.
- Elgar, F.J., Craig, W., Boyce, W., Morgan, A., & Vella-Zarb, R.(2009). Income inequality and school bullying: multilevel study of adolescents in 37 countries. *Journal of Adolescent Health* 45, 351-359.
- Eisenberg, M., & Aalsma, M.(2005). Bullying and peer victimization: position paper of the society for adolescent medicine. *Journal of Adolescent Health*, 36, 88–91.
- Erginoz, E., Alikasifoglu, M., Ercan, O., Uysal, O., Alp, Z., Ocak, S., Oktay-Tanyildiz, G., Ekici, B., Yucel, I.K.,& Albayrak Kaymak D.(2003). The Role of Parental, School, and Peer Factors in Adolescent Bullying Involvement: Results From the Turkish HBSC 2005/2006 Study. *Asia-Pacific Journal of Public Health*, 20. 1-13.
- Erkan , S., & Toran, M.(2010). Child acceptance-rejection behaviors or lower and upper socioeconomic status mother. *Social Behavior and Personality*, 38, 427-432.
- Espelage, D. L., Bosworth, K., Karageorge, K., & Daytner, G. (1996). Family/environment and bullying behaviors: Interrelationships and treatment implications. Paper presented at the annual meetings of the American Psychological Association, Toronto, Canada.
- Gage, J.C., Overpeck, M.D., Nansel, T.R., & Kogan, M.D.(2005). Peer activity in the evenings and participation in aggressive and problem behaviors. *Journal of Adolescent Health*. 37, 517.e7-517.e14.
- Galobardes, B., Shaw, M., Lawlor, D.A., Lynch, J.W., & Davey Smith, G.(2006): Indicators of socioeconomic position (part 1). *Journal of Epidemiology and Community Health*, 60, 7–12.
- Garner, P.W.,& Hinton, T.S.(2010). Emotional display rules and emotion self-regulation: Associations with bullying and victimization in community-based after school programs. *Journal of Community & Applied Social Psychology*;20, 480-496.

- Gladstone, G.L., Parker, G.B., & Malhi, G.S. (2006). Do bullied children become anxious and depressed adults? A cross-sectional investigation of the correlates of bullying and anxious depression. *Journal of Nervous and Mental Disease* 194, 201-208.
- Glew, G.M., Fan, M-Y., Katon, W., Rivara, F.P., & Kernic, M.A.(2005). Bullying, psychosocial adjustment, and academic performance in elementary school. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 159, 10-26.
- Glueck, S., & Glueck, E. (1968). *Delinquents and nondelinquents in perspective*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Griffin, R.,& Gross, A.(2004). Childhood bullying: current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*, 9, 379–400.
- Hara, H. (2002). Justification for bullying among Japanese school children. *Asian Journal of Social Psychology*, 5, 197-204.
- Harachi, T. W., Catalano, R. F., & Hawkins, J. D. (1999). *The nature of school bullying: A cross cultural perspective*). London, England: Routledge.
- Hawker, D. S. J., & Boulton, M. J. (2000) ‘Twenty Years Research on Peer Victimization and Psychosocial Maladjustment: A Meta-analytic Review of Cross-sectional Studies’, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 441–455
- Hawley, P. H. (1999). The ontogenesis of social dominance: A strategy-based evolutionary perspective. *Developmental Review*, 19, 97-132.
- Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., Yu, K.,& Simon-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence*, 21, 29-49.
- Hilton, J. M., Anngela-Cole, L., & Wakita, J.(2010). A Cross-Cultural Comparison of Factors Associated With School Bullying in Japan and the United States. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families* 18(4) 413-422
- Hoover, J. H., Oliver, R., & Hazler, R. J. (1992). Bullying: Perceptions of adolescent victims in the Midwestern USA. *School Psychology International*, 13, 5-16.
- Hoover, J. H., Noll, M. J., & Olsen, G. (2003). *School violence and bullying: Implications for home and school partnerships. Home-school relations: Working successfully with parents and families*. Boston, MA: Pearson Education.

- Janssen, I., Craig, W. M., Boyce, W. F., & Pickett, W. (2004). Associations between overweight and obesity with bullying behaviors in school-aged children. *Pediatrics*, *113*, 1187-1195.
- Janssen, D.E., Veenstra, R., Ormel, J., Verhulst, F.C., & Reijneveld, S.A.(2011). Early risk factors for being a bully, victim, or bully/victim in late elementary and early secondary education. The longitudinal TRAILS study. *BMC Public Health*, *11*, 440-450.
- Janssen, P.W., Verlinden, M., Dommisse-van., Berkel, A., Mieloo, C., van der Ende, J., & Veenstra, R., et al.(2012). Prevalence of bullying and victimization among children in early elementary school: Do family and school neighbourhood socioeconomic status matter? *BMC Public Health*, *12*, 494-512
- Juvonen, J., Nishina, A. & Graham, S. (2000) 'Peer Harassment, Psychological Adjustment, and School Functioning in Early Adolescence', *Journal of Educational Psychology*, *92*, 349–359.
- Kameguchi, K., & Murphy-Shigematu, S. (2001). Family psychology and family therapy in Japan. *American Psychologist*, *56*, 65-70.
- Khaleque, A., & Rohner, R.P. (2002). Perceived parental acceptance-rejection and psychological adjustment: A meta-analysis of cross-cultural and intracultural studies. *Journal of Marriage the Family*, *64*, 54-64.
- Klomek, A. B., Marrocco, F., Kleinman, M., Schonfeld, I., & Gould, M. (2006). Bullying, depression and suicidality in adolescents. *Psychiatria Danubina*, *18*, 41-52.
- Lemstra, M.E., Nielsen, G., Rogers, M.R., Thompson, A.T., & Moraros, J.S.(2012). Risk Indicators and Outcomes Associated With Bullying in Youth Aged 9-15 Years. *Canadian Journal of Public Health-Revue Canadienne De Sante Publique*, *103*(1), 9-13.
- Limber, S. P., Flex, V. C., Nation, M. A., & Melton, G. B. (1998). *Bullying among school children in the United States. Cross-cultural perspectives on youth and violence*. London, England: JAI Press.
- Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (1986). Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency. In N. Morris & M. Tonry (Eds.), *Crime and Justice: An Annual Review of Research* (Vol. 7, pp. 29-149). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Lowenstein, L. F. (1978). Who is the bully? *Bulletin of the British Psychological Society*, *31*, 147-159.

- Lumeng, J.C., Forrest, P., Appugliese, D.P., Kaciroti, N., Corwyn, R.F., & Bradley, R.H. (2010). Weight status as a predictor of being bullied in third through sixth grades. *Pediatrics*, *125*, 1301-1307.
- Ma, X.(2001). Bullying and being bullied: To what extent are bullies also victims? *American Educational Research Journal*, *38*, 351-370.
- Magklara, K., Skapinakis, P., Gkatsa, T., Bellos, S., Araya, R., & Stylianidis, S., et al. (2010). Bullying behaviour in schools, socioeconomic position and psychiatric morbidity: a cross-sectional study in late adolescents in Greece. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, *6*, 8-18.
- Manganello, J.A., & Taylor, C.A.(2009). Television exposure as a risk factor for aggressive behavior among 3-year-old children. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, *163(11)*, 1037–1045.
- McMillan, J., & Hillman, K. (2004). *The Emotional Wellbeing of Young People – School, Further Study, Work and Beyond. Paper presented at the Australian Council for Educational Research (ACER) Conference*, (pp.24–26) October, 2004. Adelaide, South Australia.
- Mishna, F., Wiener, J., & Pepler, D. (2008). ‘Some of My Best Friends: Experiences of Bullying Within Friendship’, *School Psychology International*, *29*, 574–589.
- Monbusho [Ministry of Education]. (1994). *The present situation of issues concerning student tutelage and measures by the Ministry of Education*. Tokyo, Japan: Ministry of Education.
- Mott, J.A., Crowe, P.A., Richardson, J., & Flay, B.(1999). After-school supervision and adolescent cigarette smoking: contributions of the setting and intensity of after-school self-care. *Journal of Behavioral Medicine*, *22*, 35-58.
- Narkevica, S.(2013). Pieaugušo novērtējums par vecāku pieņemšanu-noraidījumu bērniībā saistībā ar dzimumu, sociāliem un ekonomiskiem faktoriem.(nepublicēts materiāls).
- NICHD Early Child Care Research Network. (2001). Before Head Start: Income and ethnicity, family characteristics, child care experiences, and child development. *Early Education and Development*, *12*, 545-576
- Nordhagen, R., Nielsen, A., Stigum, H., & Kohler, L.(2005). Parental reported bullying among Nordic children: a population-based study. *Child Care Health and Development*, *31*, 693-701.

- Ochoa, G.M., Lopez, E.E., & Emler, N.P.(2007). Adjustment problems in the family and school contexts, attitude towards authority, and violent behavior at school in adolescence. *Adolescence*, 42, 779-794.
- Oliver, R., Hoover, J., & Hazler, R. (1994). The perceived role of bullying in small-town Midwestern schools. *Journal of Counseling & Development*, 72, 416-419.
- Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and whipping boys*. Washington, DC: Hemisphere.
- Olweus, D. (1980). Familial and temperament determinations of aggressive behavior in adolescent boys: A causal analysis. *Developmental Psychology*, 16, 644-660.
- Olweus, D. (1984). *Aggressors and their victims: Bullying at school*. In N. Frude & H. Gault (Eds.), *Disruptive behaviour in schools*. London, England: Wiley.
- Olweus, D. (1991). *Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school based on intervention program*. In D. J. Pepler & E. H. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Olweus, D. (1993a). *Bullying at school. What we know and what we can do?* Oxford, UK: Blackwell.
- Olweus, D. (1993b). Bully/victim problems among schoolchildren: Long-term consequences and an effective intervention program. In S. Hodgins (Ed.), *Mental disorder and crime* (pp. 317-349). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Olweus, D. (1994). *Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and an effective school-based intervention program*. In L. R. Huesmann (Ed), *Aggressive behavior: Current perspectives*. New York, NY: Plenum Press.
- Piaget, J. (1972). *The psychology of the child*. New York: Basic Books.
- Pickett, K.E., & Pearl, M.(2001). Multilevel analyses of neighbourhood socioeconomic context and health outcomes: a critical review. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 55, 111–122.
- Pellegrini, A. D., Bartini, M., & Brooks, F. (1999). School bullies, victims, and aggressive victims: Factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 91, 216-224.
- Pellegrini, A. D. (2001). *Sampling instances of victimization in middle*

- school: A methodological comparison. In J. Juvonen & S. Graham (Eds.), Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized.* New York, NY: Guilford.
- Perry, D. G., Hodges, E. V. E., & Egan, S. K. (2001). *Determinants of chronic victimization by peers: A review of a new model of family influence. In J. Juvonen & S. Graham (Eds.), Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized.* New York, NY: Guilford.
- Rican, P., Klicperova, M., & Koucka, T. (1993). Families of bullies and their victims: A children's view. *Studia Psychologica, 35*, 261-266.
- Rigby, K. (1993). School children's perceptions of their families and parents as a function of peer relations. *Journal of Genetic Psychology, 154*, 501-513.
- Roger, C. R. (1961). *On becoming a person.* Boston: Houghton Mifflin.
- Rohner, R. P. (1975). *They love me, they love me not: A worldwide study of the effects of parental acceptance and rejection.* New Haven, CT: HRAF Press.
- Rohner, R.P., & Britner, P.A. (2002). Worldwide mental health correlates of parental acceptance-rejection: Review of cross-cultural and intracultural evidence. *Cross-Cultural Research, 36*, 16-47.
- Rohner, R.P., Klaleque, A., & Couroyer, D. E. (2003). Cross-national perspectives on parental acceptance-rejection theory. *Marriage & family Review, 35*, 85-105.
- Rohner, R. P., Klaleque, A., & Couroyer, D. E. (2011). Introduction to parental acceptance-rejection theory, methods, evidence and implications. Revised March 20, 2012, from http://www.cspar.uconn.edu/intro_partheory.html.
- Schwartz, D., Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1993). The emergence of chronic peer victimization in boys' play groups. *Child Development, 64*, 1755-1772.
- Smith, P. K., & Morita, Y. (1999). Introduction. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, V. Catalano, & P. Slee (Eds.), *The nature of school bullying: A crossnationalperspective* (pp. 1-4). London: Routledge.
- Smith, P., Flay, B.R., Cell, C.C., & Weisberg, R.P. (2001). The protective influence of parents and peers in violence avoidance among African-American youth. *Maternal and Child Health Journal, 5*, 245-252.
- Smith, P.: Bullying: recent developments.(2004). *Child Adolescent Mental Health, 9*(3), 98–103.

- Song, S., Swearer, S., Paulk, D. L., Eagle, J., & Cary, P. (2000). *Bullying and school achievement: Understanding complex relationship. Poster session presented at the 2000 annual meeting of the National Association of School Psychologists, New Orleans, LA.*
- Sugimori, S. (1998). *Bullying in Japanese schools: Cultural and social psychological perspectives. In M. W. Watts (Ed), Cross-cultural perspectives on youth and violence.* London, England: JAI Press.
- Stevens, V., De Bourdeaudhuji, I., & Van Oost, P. (2002). Relationship of the family environment to children's involvement in bully/victim problems at school. *Journal of Youth and Adolescence, 31*, 419-428.
- Tippett, N., & Wolke, D. (2014). Socioeconomic status and bullying: a meta-analysis. *American Journal Of Public Health, 104*, 48-59.
- Tremblay, M.S., & Willms, J.D.(2003). Is the Canadian childhood obesity epidemic related to physical inactivity? *International journal of obesity and related metabolic disorders 27(9)*, 1100–1105.
- Vermande, M. M., Van Den Oord, E. J. C. G., Goudena, P. P., & Rispens, J. (2000). Structural characteristics of aggressor-victim relationships in Dutch school classes of 4- to 5-year-olds. *Aggressive Behaviors, 26*, 11-21.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind and society: The development of higher mental processes.* Cambridge, MA:Harvard University Press.
- Walsh, A., Beyer, J.A., & Petee, T.A. (1987). Love deprivation. Welscher performance verbal discrepancy, and violent delinquency. *Journal of Psychology, 121*, 1777-184
- William, K., Chambers, M., Logan, S., & Robinson, D. (1996). Association of common health symptoms with bullying in primary school children. *British Medical Journal, 313*, 17-19.
- Wolke, D., Woods, S., Stanford, K., & Schulz, H.(2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: prevalence and school factors. *British Journal of Developmental Psychology, 92*, 673–696.
- Zins, J. E., Weissberg, R. P., Wang, M. C., & Walberg, H. J. (2004) *Building Academic Success on Social and Emotional Learning: What Does the Research Say?* New York, NY: Teachers College Press.